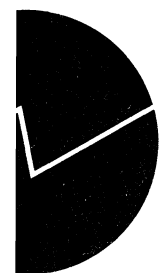

Bjart Holtsmark

**Tjenesteytende virksomhet
i Norge**

Revidert versjon, august 1994

Notater

Innhold

1. Sammendrag og problemstilling	3
2. Empirisk kartlegging av den tjenesteytende sektoren	7
2.1. Hva er tjenester?.....	7
2.2. Næringsutviklingen 1962 - 1991	9
2.3. Sysselsettingens utvikling 1962 - 1991	10
2.4. Noen kjennetegn ved de tjenesteytende næringer i dag.....	16
2.5. Samspillet mellom næringene	19
3. Ubetalte tjenester produsert i husholdningene	25
Referanser	30
Vedlegg 1.Skattesystemets virkning på husholdningenes kjøp av tjenester	31
Vedlegg 2.Aggregering av nasjonalregnskapet	37
Vedlegg 3.Dissaggregererte tabeller.....	38

Tabeller i teksten*

Tabell 1	Aggregering av nasjonalregnskapet	6
Tabell 2:	Bruttoproduksjon i faste 1990-priser etter næring 1962-1991	9
Tabell 3:	Prisindekser etter næring. 1990=100. 1962-1991	10
Tabell 4:	Bruttoproduksjon pr. timeverk etter næring 1962-1991	10
Tabell 5:	Sysselsettingen i tjenesteytende virksomhet 1962-1991	13
Tabell 6:	Utførte timeverk i tjenesteytende virksomhet 1962-1991	15
Tabell 7:	Noen kjennetegn ved sysselsettingen i tjenesteytende virksomhet	18
Tabell 8:	De sysselsatte etter utdanningsnivå og næring. Prosent av de sysselsatte i næringen	18
Tabell 9	Kryssløpstabell 1970. Sysselsettingen fordelt på produserende sektor og sluttanvendelseskategori. 1000 personer.....	20
Tabell 10	Kryssløpstabell 1991. Sysselsettingen fordelt på produserende sektor og sluttanvendelseskategori. 1000 personer.....	20
Tabell 11	Kryssløpsmultiplikatorer etter næring 1991.....	21
Tabell 12	Sysselsetting etter næring fordelt på forårsakende næring i 1991. 1000 personer	22
Tabell 13	Sysselsetting etter næring fordelt på forårsakende sluttleveranse i 1991. 1000 personer	24
Tabell 14	Tid nyttet til ulike aktiviteter. Timer og minutter pr. døgn	28
Tabell 15	Tentative regneeksempler. Redusert ubetalt arbeid og økt sysselsetting. Timer og minutter pr. døgn.....	29
Tabell 16:	Skatte- og avgiftsatser og effektive marginale skattekiller i 1994 for ulike grupper.....	35
Tabell 17:	Provenytap for staten av å redusere skattekillen	35

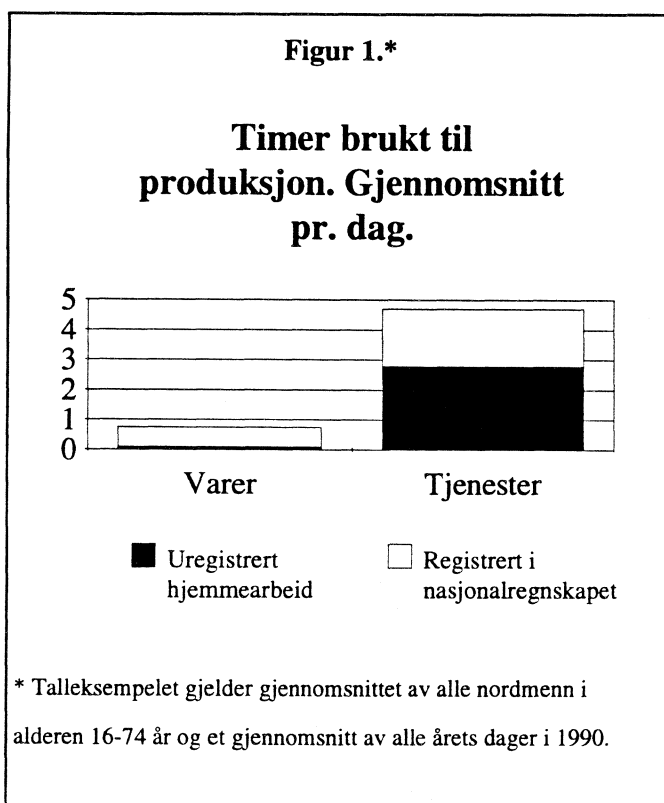
---

* I første versjon av dette notatet var det brukt nasjonalregnskapstall som inneholdt enkelte feil. Dette berørte tabell 2, 3 og 4, samt tabell A.3 og A.4.

1. Sammendrag og problemstilling*

Denne rapporten foretar en empirisk gjennomgang av tjenesteytende virksomhet i Norge med spesiell fokus på bruken av arbeidskraft. Det blir foretatt en kartlegging av både den registrerte tjenesteytende næringsvirksomheten slik den fremkommer i nasjonalregnskapet og av den ubetalte tjenesteproduksjonen i hjemmene. I et eget vedlegg vises dessuten hvordan beskatningen av arbeidsinntekter gjør det lønnsomt for husholdningene å produsere tjenestene selv istedet for å kjøpe tjenester i registrerte former.

Næringsutviklingen i Norge slik den fremkommer i nasjonalregnskapet er tema for kapittel 2. I likhet med andre OECD-land, har næringsutviklingen i Norge i de siste tiårene vært preget av fallende sysselsetting i vareproduksjon og voksende sysselsetting i de tjenesteytende næringene. Årsaken er trolig i første rekke høyere produktivitet fremgang i vareproduksjon enn i tjenesteytende virksomhet. Men forskjeller i inntektselastisiteter kan også ha spilt en rolle. Viktig i denne sammenheng er selvsagt også at en rekke helsetjenester enten er gratis eller sterkt subsidierte. I Norge har man

dessuten i de siste tiårene kunnet øke forbruket på grunn av betydelige oljeinntekter. Dette forbruket av oljeinntekter har også trolig bidratt til å forsterke overføringen av arbeidskraft fra konkurranseutsatt vareproduksjon til mer skjermet tjenesteproduksjon. De ulike formene for næringsstøtte har derimot trolig bidratt til å forsinke overføringen av arbeidskraft fra vareproduksjon til tjenesteproduksjon.

Det er ikke spesiell grunn til å tro at produktivitet fremgangen i de vareproduserende næringene vil stoppe opp. Nedgangen i sysselsettingen kan derfor komme til å fortsette i disse næringene. Potensialet for økt sysselsetting ligger trolig i de tjenesteytende næringene fordi det her

ikke er samme mulighet for å rasjonalisere bort arbeidskraft. Den tjenesteytende sektoren er derfor sentral om man vil undersøke hvordan offentlig politikk kan bidra til å gjøre den økonomiske veksten

* Et viktig utgangspunkt for dette notatet, som er skrevet på oppdrag fra Finansdepartementet, har vært kapittel 5 og 6 i den danske utredningen "Vejen til fuld beskæftigelse. Analyser", Finansministeriet, Budgetdepartementet fra 1992. Jeg har forøvrig fått nyttige kommentarer til flere utkast fra Ådne Cappelen og fra en rekke medarbeidere i Finansdepartementet, Nærings- og Energidepartementet og Kommunaldepartementet. Og Nils Øyvind Mæhle ved Seksjon for nasjonalregnskap har utført et betydelig arbeid i å lage kryssløpstabellene.

mer sysselsettingsintensiv. Den empiriske kartleggingen av den tjenesteytende sektoren som foretas i denne rapporten, må derfor ses i lys av dette.

Det blir enda klarere hvor arbeidskrevende tjenesteproduksjon er når man tar husholdningenes produksjon til eget forbruk på alvor. Samlet sett bruker en gjennomsnittsnordmann daglig omtrent fire timer og tre kvarter på produksjon av tjenester når vi både inkluderer ubetalt arbeid i hjemmet og ordinært inntektsbringende arbeid. Bare tre kvarter går derimot med til vareproduksjon., jf. figur 1.

Mer enn halvparten av tiden vi bruker til tjenesteproduksjon, er tid brukt til ubetalt arbeid i hjemmet. De hjemmeproduserte tjenestene utgjør altså en omfattende del av økonomien, noe som omtales nærmere i kapittel 3. Omtalen er basert på de tre tidsnyttingsundersøkelsene fra 1970-71, 1980-81 og 1990-91. De viser at gjennomsnittsnordmannen i alderen 16-74 bruker mer tid på ubetalt husholdsarbeid enn på inntektsgivende arbeid. Da har man imidlertid inkludert husholdsarbeid som omsorg og lekselesing med barn m.m. Når en ikke inkluderer denne typen omsorgsarbeid, blir tiden brukt på husholdsarbeid mindre enn tiden brukt på inntektsgivende arbeid. De tre tidsnyttingsundersøkelsene viser at husholdningenes tidsbruk ikke har endret seg veldig mye siden 1970. I kapittel 3 vises også noen tentative beregninger av virkningene på sysselsettingen i betalt tjenesteytende virksomhet dersom husholdningene reduserer sin tidbruk på husholdsarbeid.

Beskatningen av arbeidskraft gir privat tjenesteytende virksomhet "dårlige" vilkår i konkurransen med svart næringsvirksomhet og ubetalte hjemmeproduserte tjenester. Som vist i vedlegg 1, fører den høye beskatningen av arbeidsinntekter til at det for mange husholdninger på marginen er rasjonelt selv å utføre tjenester i hjemmet som en håndverker kunne utført opptil 2,76 ganger så effektivt. Årsaken til denne uheldige incitamentstrukturen er at en rekke forskjellige skattesatser kommer "oppå" hverandre når en husholdning står overfor muligheten til å finansiere kjøpte tjenester til hjemmet ved mer lønnet arbeid utenfor hjemmet. For det første skal det betales arbeidsgiveravgift på 14,3 prosent. Bruttolønnen utgjør dermed slik sett bare 87 prosent av verdiskapningen. Med inntektsskatt som utgjør 49,5 prosent på marginen for husholdninger med inntekter noe over normalen, utgjør dermed nettolønnen bare 44 prosent av den marginale verdiskapningen. På toppen av det hele kommer moms. Selv med godt fungerende markeder vil derfor denne husholdningen ikke sitte igjen med mer enn 36 øre målt i konsumgoder av en marginal verdiskapning på én krone. De mellomliggende 64 ørene kalles gjerne skattekiln. Bedrifter som kjøper tjenester har fradragsrett for slike utgifter og blir derfor ikke rammet av denne skattekiln på samme måten.

Skattekiln gjør at hjemmeproduksjonen får et stort omfang på bekostning av mer effektiv tjenesteproduksjon i registrert næringsvirksomhet. En høy skattekiln på marginen bidrar altså til en oppblåsning av den uregistrerte delen av økonomien på bekostning av registrert næringsvirksomhet. Dette innebærer ikke bare effektivitetstap, men også en svekkelse av selve skattegrunnlaget. Nettogevinsten av å gjøre en ekstra innsats i lovlig, verdiskapende arbeid blir altså betydelig redusert ikke bare av det offentlige behovet for skatteinntekter, men også måten skattesystemet er utformet på med progressiv beskatning. I Norge er det toppskatten som først og fremst utgjør det progressive

elementet¹. Redusert toppskatt vil bidra til å redusere skattekilen vesentlig for mange husholdninger, men vil også gi staten et provenytab. Provenytabet for staten blir imidlertid større dersom man vil redusere den marginale skattekilen ved hjelp av redusert arbeidsgiveravgift. Dette er problemstillinger som drøftes i vedlegg 1.

Det kan innledningsvis være riktig å understreke at en proporsjonal beskatning av arbeidsinntekter kan gi like stort proveny for staten som dagens system, men gir lavere marginalsatter. Årsaken til at redusert toppskatt, som middel til å redusere den effektivitetshemmende skattekiln, gir lavere provenytab enn om man endrer andre skattesatser for å oppnå det samme, er *ikke* bare fordi det er færre skatteyttere som betaler toppskatt. Poenget er vel så mye at toppskatten er *høy på marginen*, men lav gjennomsnittlig sett og dermed gir et stort effektivitetstap og et lite proveny. Å fjerne all toppskatt samtidig som man øker arbeidsgiveravgiften med 3 prosentpoeng vil f.eks. være en noenlunde provenynøytral skattereform². Etter en slik reform vil alle husholdninger sitte igjen med 45 øre målt i konsumgoder av en marginal verdiskapning på én krone. Som nevnt sitter til sammenligning en husholdning med topp marginalsatt idag bare igjen med 36 øre av en slik marginal verdiskapning. Husholdninger som ikke betaler toppskatt vil tape på en slik skatteform, men tapet er relativt lite fordi de nå sitter igjen med 46 øre av en marginal verdiskapning på én krone.

Resonnementene bør dessuten ses i sammenheng med utviklingen i retning av økt bruk av Pigou-skatter. Det er en beskatningsform som *forbedrer* effektiviteten i økonomien i motsetning til beskatning av arbeidsinntekter som gjør det økonomiske samspillet mer ineffektivt.

---

¹ Offentlig sektor får imidlertid inntekter også via andre kanaler enn skattesystemet. Ofte er slik innkreving av inntekter gjort på en måte som har den samme virkningen som progressiv beskatning. Eksempler her er progressive egenandeler i barnehager og inntektsavhengig tilbakebetaling av studielån (som inneholder et subsidieelement via rentebelastningen av "rentesaldoen"). I prinsippet fungerer også enkelte former for trygder på samme måten ved at de avkortes mot stønadsmottakerens øvrige inntekter. Mødre på overgangsstonad og uføretrygdede vil på denne måten ofte ha en effektiv marginal "skatt" av arbeidsinntekter opp mot 100 prosent.

² Da har man imidlertid sett helt bort fra dynamiske virkninger av en slik reform. Dersom en slik skatteform utvider skattegrunnlaget vil den gi en positiv provenyeffekt for staten.

Tabell 1 Aggregering av nasjonalregnskapet

Aggregering brukt i denne rapporten	Sysselsatte 1000 personer ^a	Aggregering brukt i tabellvedlegget	Sysselsatte 1000 personer ^a
Offentlige helsetjenester	261	Offentlige helsetjenester	261
Annen offentlig virksomhet	323	Offentlig undervisning og forskningsvirksomhet	134
		Forsvar	55
		Annen offentlig tjenesteproduksjon	134
Bygge- og anleggsvirksomhet	136	Bygge- og anleggsvirksomhet	136
Varehandel	279	Varehandel	279
Hotell- og restaurant	56	Hotell- og restaurant	56
Annen husholdningsrettet tjenesteyting	156	Privat undervisning og forskningsvirksomhet	19
		Private helse- og veterinærtjenester	45
		Privat sosialt omsorgs og velferdsarbeid	15
		Kulturell tjenesteyting, underholdning og sport	18
		Vaskeri- og renserivirksomhet	4
		Lønnet husarbeid	11
		Div. andre tjenester ^c	44
Transporttjenester	180	Transporttjenester	78
		Post og tele	53
		Sjøfart	49
Bank og forsikring	139	Bank og forsikring	57
		Forretningsmessig tjenesteyting	82
Annen tjenesteyting	46	Tjenester i tilknytning til oljevirksomheten	4
		Renovasjon og rengjøring	23
		Reparasjon av kjøretøyer, husholdningsapparater og varer for personlig bruk	19
Vareproduksjon	458	Vareproduksjon	458
Sum	2033	Sum	2033

a) Antall sysselsatte i 1991 ifølge nasjonalregnskapet. 1000 personer.

b) Energiforsyning inkluderer vannforsyning som vanligvis klassifiseres som en tjeneste.

c) Omfatter boligjenester, utleie av andre bygg, utleie av maskiner og utstyr, interesseorganisasjoner, ideologiske og kulturelle organisasjoner og annen personlig tjenesteyting.

2. Empirisk kartlegging av den tjenesteytende sektoren

I dette kapittelet analyseres den tjenesteytende sektoren i hovedsak med grunnlag i nasjonalregnskapsdata. I avsnitt 2.2 foretas en tradisjonell oppstilling av produksjons- og produktivitetsutviklingen i næringene. I avsnitt 2.3 fokuseres det på sysselsettingen i de tjenesteytende næringene. I avsnitt 2.4 kommenteres enkelte særtrekk ved tjenestenæringene i dag. I avsnitt 2.5 analyseres samspillet mellom de tjenesteytende næringene og den øvrige økonomien.

2.1. Hva er tjenester?

Det er gjort mange forsøk på å gi en generell definisjon av skillet mellom varer og tjenester. Stikkordsmessig kan man nevne enkelte definisjonsforslag:

- a) varer er av stofflig art, mens tjenester ikke er det
- b) tjenester kan ikke lagres, mens varer kan lagres,
- c) det er direkte kontakt mellom forbrukeren av en tjeneste og produsenten

Ingen av disse definisjonene er imidlertid tilfredsstillende fordi det er lett å finne eksempler på produkter som vi klart vil kalle tjenester, men som ikke har slike kjennetegn. En forskningsrapport har f.eks. en stofflig karakter, men vi vil klart kalle den typen produkt for en tjeneste. Det vil dessuten slett ikke alltid være kontakt mellom brukeren av en forskningsrapport og produsenten. En forskningsrapport kan dessuten lagres. Det er lett å finne andre eksempler.

Fordi det ikke finnes noen klar definisjon er det ofte uklart om et produkt skal klassifiseres som vare eller tjeneste. Et eksempel er strømforsyning som ofte klassifiseres som vanligvis klassifiseres som en tjeneste.

I fagmiljøene er det en løpende diskusjon om grenseoppgangen. Det norske nasjonalregnskapet følger imidlertid de internasjonale konvensjonene på dette feltet. I denne rapporten er derfor nasjonalregnskapets skille mellom varer og tjenester blitt benyttet.

Tabell 1 gir en oversikt over den aggregeringen av tjenestenæringene i nasjonalregnskapet som er brukt i denne rapporten. I selve rapporten har vi en inndeling på 10 næringer inkludert vareproduksjon. I tabellvedlegget er det en inndeling til 24 næringer.

Vi har definert en næring som vi har kalt *Annen husholdningsrettet tjenesteyting*. Det er et aggregat av tjenesteytende næringer som leverer lite av sin produksjon som input i annen produksjon, men mye direkte til husholdningene. Her finner vi også private helse- og veterinærtjenester med 45.000 sysselsatte. Selv om dette er klassifisert som privat virksomhet omfatter denne sektoren private helseinstitusjoner som i stor grad er finansiert ved hjelp av refusjoner fra folketrygden. Innenfor dette aggregatet finner vi også *lønnet husarbeid* som omfatter personer ansatt i en husholdning for å gjøre husarbeid. Dersom en husholdning kjøper renovasjons- og rengjøringstjenester fra en bedrift blir tjenesten plassert under *Renovasjon og rengjøring*, som vi finner under *Annen tjenesteyting*.

Annen tjenesteyting har som fellesnevner at den i større grad er rettet mot leveranser av input til annen næringsvirksomhet. Herunder finner vi blant annet *Reparasjon av kjøretøyer*, *husholdningsapparater og varer for personlig bruk*. Denne sektoren er dominert av reparasjon av

kjøretøyer. I henhold til nasjonalregnskapet er det i hovedsak næringslivet som etterspør denne typen tjenester. Nasjonalregnskapets føringsprinsipper på dette området er imidlertid selvsagt forbundet med usikkerhet.

2.2. Næringsutviklingen 1962 - 1991

Selv om vareproduksjon har blitt mindre viktig i sysselsettingsammenheng de siste tiårene, har ikke dette vært noe fremtredende trekk sett fra produksjonssiden, jf. tabell 2. Bruttoproduksjonen i offentlig sektor slik den er målt i nasjonalregnskapet har vist en betydelig stigning de siste tiårene. Definisjonen av bruttoproduksjonen i offentlig sektor gjør imidlertid at dette må ses i sammenheng med veksten i sysselsettingen i offentlig sektor i denne perioden. Bygge- og anleggsbransjen og hotell- og restaurantnæringen har vist en svak utvikling i bruttoproduksjonen i denne perioden uten at det er lett å gi enkle forklaringer på denne utviklingen.

Tabell 2: Bruttoproduksjon i faste 1990-priser etter næring 1962-1991^a

	1962	Vekst	1987	Vekst	1991	Vekst
		1962-87		1987-91		1962-91
Offentlige helsetjenester	7.193	7,5	43.722	3,3	49.847	6,7
Annen offentlig virksomhet	34.821	4,4	102.481	2,6	113.631	4,0
Bygge- og anleggsvirksomhet	36.079	4,3	102.164	-7,2	75.734	2,5
Varehandel	42.314	3,9	110.376	-1,6	103.421	3,0
Hotell- og restaurant	10.486	3,1	22.434	-6,0	17.520	1,7
Annen husholdningsrettet tjenesteyting	33.922	3,9	88.031	1,5	93.403	3,4
Transportvirksomhet	15.854	3,6	38.845	1,0	40.429	3,2
Bank, forsikring mm.	25.423	4,8	82.288	-2,2	75.245	3,7
Annen tjenesteyting	57.811	3,3	130.904	4,5	156.223	3,4
Vareproduserende virksomhet	194.894	4,1	537.363	1,0	559.628	3,6
	458.796	4,1	1.258.608	0,1	1.285.081	3,5

a) Veksten er angitt i prosentvis gjennomsnittlig årlig rate for den perioden som er angitt. Se tabell 1 angående vareinndelingen.

Kilde: Nasjonalregnskapet

De siste årenes lavkonjunktur har gitt betydelig nedgang i bruttoproduksjonen i en del næringer, jf. tabell 2. Spesielt merkbart har dette vært i bygge- og anleggsbransjen, men nedgangen i hotell- og restaurantnæringen har også vært meget stor. I "Annen tjenesteyting" har ikke på samme måte blitt rammet av lavkonjunktoren. Det kan ha sammenheng med at dette er en næring som er dominert av reparasjoner av kjøretøyer. Reparasjon av kjøretøyer er noe man kan tenke seg det ikke er så lett å utsette hverken for husholdningene eller for næringslivet. En aldrende bilpark på grunn av lav utskiftning kan også ha bidratt til å holde aktiviteten oppe på dette området.

Produktivitetsfremgangen har vært høyere i de vareproduserende næringene enn i de tjenesteytende næringene, jf. tabell 3. Den registrerte produktivitetsfremgangen i offentlig sektor er ikke så veldig interessant fordi den utelukkende er bestemt av føringsprinsippene i nasjonalregnskapet. Det samme gjenspeiler seg i stor grad i bank og forsikring. Her blir produktiviteten nær null fordi bruttoproduksjonen i hovedsak er definert som proporsjonal med antall utførte timeverk. Grunnen til av produktivitetsveksten likevel avviker svakt fra null er i første rekke sammensetningseffekter. Når en

næring innenfor aggregatet øker på bekostning av en annen næring innenfor aggregatet vil det samlet sett gi en endret produktivitet for bank og forsikrings-næringen under ett.

Tabell 3: Prisindekser etter næring. 1990=100. 1962-1991^a

	1962	Vekst 1962-87	1987	Vekst 1987-91	1991	Vekst 1962-91
Offentlige helsetjenester	13	8,0	88	4,3	105	7,2
Annen offentlig virksomhet	15	7,4	88	4,1	103	6,7
Bygge- og anleggsvirksomhet	21	6,3	95	1,1	99	5,4
Varehandel	21	5,7	86	4,7	103	5,4
Hotell- og restaurant	11	8,6	85	5,3	104	7,9
Annen husholdningsrettet tjenesteyting	15	7,0	83	5,9	105	6,6
Transportvirksomhet	16	7,0	86	5,3	105	6,6
Bank, forsikring mm.	7	10,7	88	4,4	104	9,5
Annen tjenesteyting	18	6,8	93	3,6	107	6,2
Vareproduserende virksomhet	17	6,7	86	3,7	100	6,0

a) Veksten er angitt i prosentvis gjennomsnittlig årlig rate for den perioden som er angitt. Se tabell 1 angående vareinndelingen.

Kilde: Nasjonalregnskapet

Tabell 4: Bruttoproduksjon pr. timeverk etter næring 1962-1991^a

	1962	Vekst 1962-87	1987	Vekst 1987-91	1991	Vekst 1962-91
Offentlige helsetjenester	100	2,4	180	0,3	182	2,0
Annen offentlig virksomhet	124	2,7	238	1,4	252	2,4
Bygge- og anleggsvirksomhet	145	3,8	370	-1,3	351	3,0
Varehandel	119	3,2	262	1,2	275	2,8
Hotell- og restaurant	171	2,4	311	-5,0	252	1,3
Annen husholdningsrettet tjenesteyting	253	2,4	456	1,1	476	2,1
Transportvirksomhet	43	5,0	144	0,6	148	4,2
Bank, forsikring mm.	374	0,0	376	-0,3	372	0,0
Annen tjenesteyting	1.830	0,9	2.282	4,7	2.742	1,4
Vareproduserende virksomhet	141	6,2	628	4,5	749	5,7

a) Veksten er angitt i prosentvis gjennomsnittlig årlig rate for den perioden som er angitt. Se tabell 1 angående vareinndelingen.

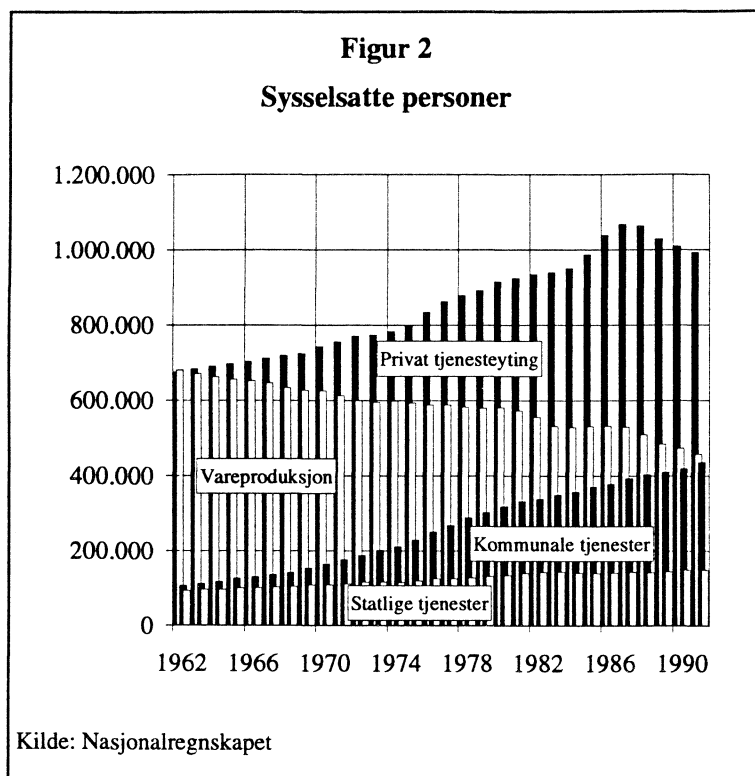
Kilde: Nasjonalregnskapet

2.3. Sysselsettingens utvikling 1962 - 1991

Av de drøyt 2 millioner sysselsatte i Norge arbeider 1,6 millioner, eller 78 prosent, i tjenesteytende virksomhet. I 1991 var om lag 600.000 i offentlig sektor, mens omlag en million personer var sysselsatt i privat tjenesteytende virksomhet. Knappt 460.000 personer var i 1991 sysselsatt i vareproduserende virksomhet. Vareproduserende virksomhet omfatter industri og bergverk,

som sysselsatte omlag 300.000 personer, oljeproduksjonen, energi- og vannforsyning og primærnæringene.

Bare noen få tiår tilbake var sysselsettingen fordelt ganske anderledes, jf. figur 2. I 1962 var det omlag 1,5 millioner sysselsatte i privat og offentlig virksomhet i Norge i henhold til

nasjonalregnskapet. Av disse arbeidet 56 prosent, eller 840.000, i tjenesteytende virksomhet. Bare omlag 200.000 av disse var imidlertid i offentlig virksomhet, noe som utgjorde 13 prosent av det totale antall sysselsatte. Det tilsvarende tallet i 1991 var 29 prosent. Vareproduserende næringer sysselsatte i 1962 43 prosent av de sysselsatte mot 21 prosent i 1991.

Antall sysselsatte i staten har økt fra 94.000 i 1962 til knapt 150.000 i 1991. Omlag halvparten av denne sysselsettingsveksten skriver seg fra administrasjon, mens litt under en tredel av veksten

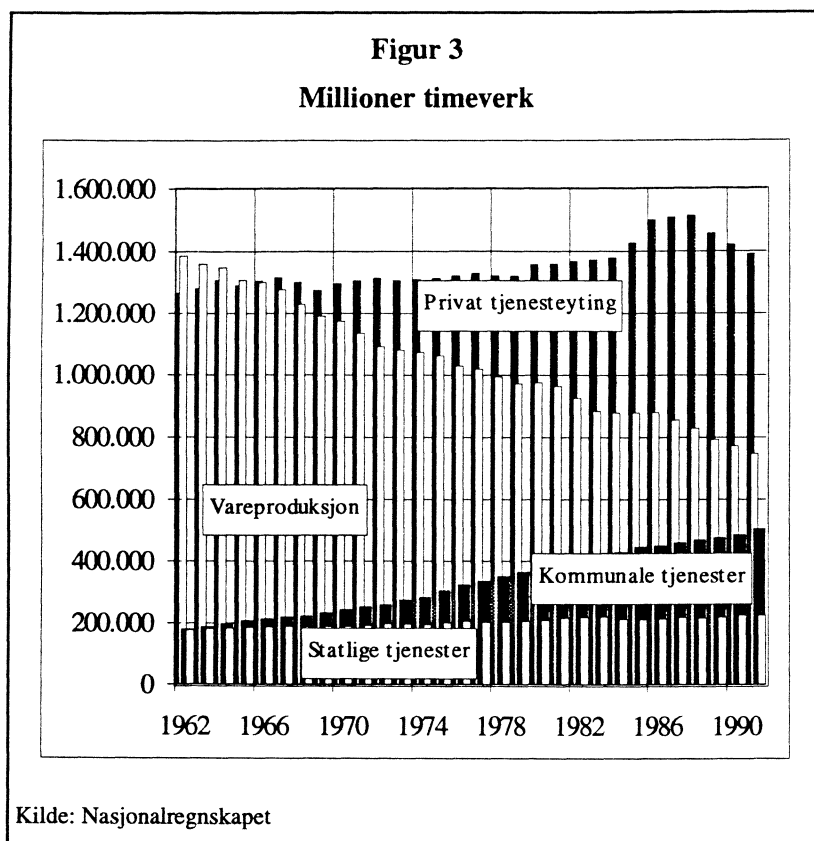
skyldes økt vekst i statlig undervisning og forskning.

Kommunal tjenesteyting har økt antall sysselsatte fra 107.000 i 1962 til omlag 436.000 i 1991. Sysselsettingsveksten har vært sterkest i produksjon av kommunale helse- og veterinærtjenester, men det har også vært en sterk vekst i kommunalt omsorgs- og velferdsarbeid og i den kommunale undervisnings- og forskningsvirksomheten. Bare 11 prosent av sysselsettingsveksten i kommunene har kommet i administrasjon.

Fordi det har vært en betydelig nedgang i utførte timeverk pr. sysselsatt i de tjenesteytende næringene fra 1962 til 1991, jf. tabell 7, har ikke den tjenesteytende sektoren hatt en like sterk vekst når vi måler i utførte timeverk. Gjennomsnittlig antall timeverk pr. sysselsatt i staten gikk ned fra 1879 i 1962 til 1506 i 1991 i henhold til nasjonalregnskapet. De tilsvarende tallene for kommunal virksomhet er 1649 og 1149. Mens 12 prosent av timeverkene i 1962 samlet sett ble utført i offentlig virksomhet, var det tilsvarende tallet i 1991 25 prosent.

Offentlige helsetjenester har ekspandert raskt siden 1962 med en gjennomsnittlig årlig vekst i antall sysselsatte på 6,1 prosent og en vekst i timeverkene på 4,6 prosent. Kommunene er langt større i produksjon av helsetjenester enn staten. Bare en liten del av denne virksomheten er statlig. Sysselsettingen i kommunenes produksjon av helse- og veterinærtjenester var 155.730 i 1991, mens kommunalt omsorgs- og helsearbeid sysselsatte 98.500 i 1991 i henhold til nasjonalregnskapet.

Privat tjenesteytende virksomhet sysselsatte i 1991 drøyt én million personer, noe som utgjorde halvparten av de sysselsatte. Også halvparten av timeverkene ble utført i denne sektoren som ikke har hatt like sterk sysselsettingsvekst som offentlig virksomhet. Antall sysselsatte har vokst med 1,3 prosent pr. år fra 1962 til 1991, mens antall timeverk vokste med bare 0,3 prosent i denne perioden.

Et relativt aggregert bilde av utviklingen i antall sysselsatte i privat tjenesteytende virksomhet er gitt i tabell 5. For et mer dissaggregert bilde, se tabell A.1.

Bygge- og anleggsvirksomhet er en næring hvor det har vært relativt lav vekst i sysselsettingen de siste tiårene, og det ble utført færre timeverk i denne bransjen i 1991 enn i 1962. Her står vi imidlertid overfor en bransje som blant annet leverer tjenester direkte til husholdningene, og står i en

viss konkurranse konkurranse med "gjør det selv"-aktiviteter i hjemmene. I henhold til tidsnyttingsundersøkelsene bruker imidlertid ikke en gjennomsnittsperson i Norge mer enn omtrent seks minutter pr. dag på ubetalt byggearbeid og oppussing i hjemmet. Dersom man antar dette uprofesjonelle hjemmearbeidet har en produktivitet som er halvparten av den vi finner ved tilsvarende arbeid utført av fagfolk, tilsvarer dette omlag 40.000 årsverk á 1400 timeverk, jf. tabell 14. Bygge- og anleggsbransjen er trolig også en næring hvor det foregår endel svart arbeid, og arbeid som er i grenselandet mellom svart og gjør-det-selv-aktiviteter.

Sysselsettingen i bygge- og anleggsbransjen tok seg betydelig opp under høykonjunkturen på 1980-tallet, men har falt tilbake de siste årene på grunn av den lave etterspørselen etter nybygg. Men noe av årsaken kan også være at lavere fortjenestemarginer har fått flere til å arbeide svart. Nasjonalregnskapstallene kan derfor overdrive sysselsettingsnedgangen i denne bransjen dersom man også inkluderer uregistrert virksomhet. Her ender man imidlertid opp med spekulasjoner fordi det ikke finnes gode data om utbredelsen av svart arbeid.

Sysselsettingen i varehandelen, som i 1991 la beslag på 28 prosent av de som var sysselsatt i privat tjenesteytende virksomhet, hadde jevn vekst på 1960 og -70-tallet, men var mer preget av turbulens på 1980-tallet. Dette skyldes først og fremst at det var sterke konjunktursvingninger på 1980-tallet. Den betydelige nedgangen i sysselsettingen siden 1987 i denne næringen kan imidlertid

også ha sammenheng med en omfattende rasjonalisering både på detalj og engros-siden. Ikke minst viktig her er den etterhvert sterke dominansen til de store kjedene på dagligvaremarkedet som trolig også er i ferd med å føre til rasjonalisering på engros-siden.

Også varehandelsnæringen står i en viss konkurranse med gjør-det-selv-aktiviteter. I henhold til tidsnyttingsundersøkelsen bruker en gjennomsnittsperson om lag 8 minutter på handling av dagligvarer pr. dag. Og da er trolig ikke all reisetid tatt med. Dersom skattesystemet hadde gitt andre incitamenter er det mulig at transporten av varene frem til husholdningene i større grad ville vært foretatt av varehandelsnæringen. I større eller mindre grad fører derfor skattekilene til slik til at transportering av varer fra detaljist til den enkelte husholdning blir foretatt på en ineffektiv måte.

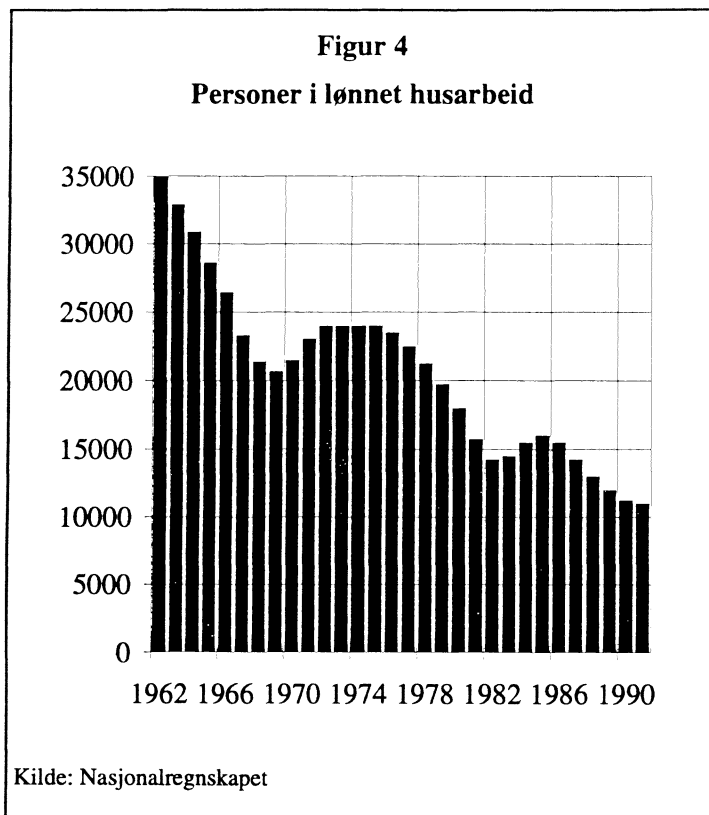
Tabell 5: Sysselsettingen i tjenesteytende virksomhet 1962-1991^a

	1962	Vekst 1962-87	Vekst 1987-91	1991	Vekst 1962-91	Andel i 1991
Offentlige helsetjenester	44.070	6,8	3,2	261.090	6,1	16,4
Annen offentlig virksomhet	157.100	2,7	1,4	322.880	2,4	20,2
Bygge- og anleggsvirksomhet	125.360	1,3	-5,7	136.200	0,3	8,5
Varehandel	191.190	1,9	-2,5	279.430	1,3	17,5
Hotell- og restaurant	32.570	2,3	-1,1	55.550	1,8	3,5
Annen husholdningsrettet tjenesteyting	94.280	2,0	0,2	155.670	1,7	9,7
Transportvirksomhet	174.500	0,0	0,6	179.850	0,1	11,3
Bank, forsikring mm.	40.200	5,4	-2,0	139.130	4,2	8,7
Annen tjenesteyting	16.990	4,2	-0,7	46.350	3,4	2,9
Vareproduserende virksomhet	680.360	-1,0	-3,6	457.750	-1,3	28,7
Sum	1.556.620	1,3	-1,2	2.033.900	0,9	127,4

a) Personer. Veksten er angitt i prosentvis gjennomsnittlig årlig rate for den perioden som er angitt. Se tabell 1 angående vareinndelingen.

Kilde: Nasjonalregnskapet

Hotell- og restaurantnæringen sysselsatte 55.500 personer i 1991. Det har bare vært en relativt svak vekst i utførte timeverk i denne næringen siden 1962. Dette er interessant i lys av tidsnyttingsundersøkelsen som drøftes i kapittel 3 og den teoretisk analysen i kapittel 4. Matlaging og servering tar 50 minutter fra en gjennomsnittsperson hver dag i henhold til 1990-91-undersøkelsen. Bare små overføringer av denne tidsbruken til restaurantnæringen ville gitt en betydelig økning i antall sysselsatte i registrert næringsvirksomhet. En slik endring av tidsbruken vil imidlertid bare kunne skje dersom det er rasjonelt for husholdningene. Det er godt tenkelig at det er sider ved husholdningenes produksjonstruktur som gjør at det usannsynlig med noen vesentlig endring i denne tidsbruken. Men det er også mulig at hotell- og restaurantnæringen er ville hatt en betydelig større sysselsetting dersom skattekilene hadde vært lavere.

Annen husholdningsrettet tjenesteyting har bare hatt en svak vekst i sysselsettingen. Herunder sorterer imidlertid private helse- og veterinærtjenester som har hatt en relativt sterk vekst i sysselsettingen og lønnet husarbeid som har falt raskt siden 1962, jf. tabell A.1. Nedgangen i sysselsettingen i lønnet husarbeid er interessant. Årsaken til denne utviklingen kan blant annet være at husholdningene har erstattet kjøp av arbeidskraft med investeringer i realkapital i form av husholdningsmaskiner o.l. Den teknologiske utviklingen med introduksjon av nye og forbedrede

husholdningsmaskiner i den perioden vi ser på, kan altså være en forklaringsfaktor. En annen mulig forklaringsfaktor er at økningen av skattekilene i denne perioden kan ha medvirket til at flere har valgt å la lønnet husarbeid skje uregistrert eller at man har redusert enten sin fritid eller lønnet arbeidstid for å utføre husarbeid selv³. Nasjonalregnskapstallene kan derfor skjule en økning i svart arbeid innenfor denne bransjen.

Lønnet husarbeid er et eksempel på en tjeneste som kan passe i modellen i kapittel 4. En fjerning av toppskatten vil senke denne skattekilene vesentlig. Den kan kanskje gi opphav til større etterspørsel etter lønnet husarbeid, en type tjeneste som kan utføres av arbeidskraft med lite teoretisk utdannelse.

Transportnæringen sysselsatte 78.220 personer i 1991. Dette er også en næring som står i konkurranse med egenproduserte transporttjenester i husholdningene. Men bildet her er noe mer komplisert. Norske husholdninger bruker en betydelig del av sin inntekt på investeringer i egne transportmidler og også i drift og vedlikehold av disse. Dette er utgifter som også er skattlagt med høye satser blant annet fordi det er knyttet eksternaliteter til bruken. Hvordan skattesystemet her alt i alt virker krever derfor en nærmere undersøkelse.

"Sjøfart" omfatter både innenriks og utenriks sjøfart, hvorav utenriks sjøfart sysselsatte 34620 i 1991, mot 8640 i innenriks sjøfart. Tallene for antall sysselsatte i utenriks sjøfart er beheftet med betydelig usikkerhet, blant annet fordi det ligger ulike kilder til grunn for ulike tidsperioder. Man skal også merke seg at en vesentlig del av de sysselsatte i denne næringen er utlendinger som ikke arbeider i Norge. Antall sysselsatte i utenriks sjøfart falt fra 70.880 i 1962 til 19.260 i 1987. Etter 1987 har

³ En utvikling mot mindre lønnsforskjeller kunne tenkes å radere ut yrkesgrupper som hushjelper. Det er imidlertid vanskelig å se at det skal ha spilt noen vesentlig rolle her da det ikke eksisterer noen minstelønnssetter for hushjelper.

imidlertid antall sysselsatte i denne næringen økt betydelig, og i 1991 var tallet på sysselsatte her 34.620. En vesentlig del av denne økningen kan tilskrives opprettelsen av NIS. Noen nærmere drøfting av årsakene til nedgangen i sysselsettingen innenfor utenriks sjøfart vil ikke bli foretatt her.

Bank og forsikring mm, som inkluderer foretningmessig tjenesteyting, er en tjenesteytende næring som i første rekke er rettet mot underleveranser til næringslivet. I lys av det er det interessant at dette er den private tjenesteytende næringen som har hatt den klart sterkeste veksten både i sysselsetting og utførte timeverk.

Innenfor aggregatet "Annen tjenesteyting" er "Reparasjoner av kjøretøyer m.m" og "Renovasjon og rengjøring" nå blitt omlag like store målt i antall sysselsatte. I perioden 1962-1991 er det imidlertid "Renovasjon og rengjøring" som har vært vekstfaktoren innenfor dette aggregatet. Det er vanskelig å si om det skyldes at det er blitt mer vanlig at bedriftene kjøper slike tjenester fra rengjøringsbyråer istedet for å ha egne ansatte til å utføre disse tjenestene.

Tabell 6: Utførte timeverk i tjenesteytende virksomhet 1962-1991^a

	1962	Vekst 1962-87	Vekst 1987-91	1991	Vekst 1962-91	Andel i 1991
Offentlige helsetjenester	71.940	5,0	3,1	273.390	4,6	12,8
Annen offentlig virksomhet	281.399	1,7	1,2	450.280	1,6	21,0
Bygge- og anleggsvirksomhet	248.331	0,4	-6,0	215.530	-0,5	10,1
Varehandel	355.253	0,7	-2,8	376.200	0,2	17,5
Hotell- og restaurant	61.237	0,7	-1,0	69.390	0,4	3,2
Annen husholdningsrettet tjenesteyting	134.242	1,5	0,4	196.210	1,3	9,2
Transportvirksomhet	367.854	-1,2	0,4	274.050	-1,0	12,8
Bank, forsikring mm.	67.951	4,8	-2,0	202.390	3,7	9,4
Annen tjenesteyting	31.598	2,4	-0,2	56.970	2,0	2,7
Vareproduserende virksomhet	1.386.357	-1,9	-3,3	747.370	-2,0	34,9
Totalt	3.006.162	0,0	-1,5	2.861.780	-0,2	133,5

a) Millioner timer. Veksten er angitt i prosentvis gjennomsnittlig årlig rate for den perioden som er angitt. Se tabell 1 angående vareinndelingen.

Kilde: Nasjonalregnskapet

Tabell 6 angir utviklingen i utførte timeverk i privat tjenesteytende virksomhet. Fordi gjennomsnittlig antall utførte timeverk pr. sysselsatt har gått ned siden 1962, viser tabell 6 mindre vekstrater enn tabell 5. Dersom vi antar at det er antall utførte timeverk som sier noe om produsert mengde tjenester er tabell 6 interessant. Jevnt over har det i privat tjenesteytende virksomhet vært lav vekst i antall utførte timeverk sammenlignet med utviklingen innenfor offentlig sektor. Bank og forsikring som inkluderer foretningmessig tjenesteyting, skiller seg ut med relativt høy vekst.

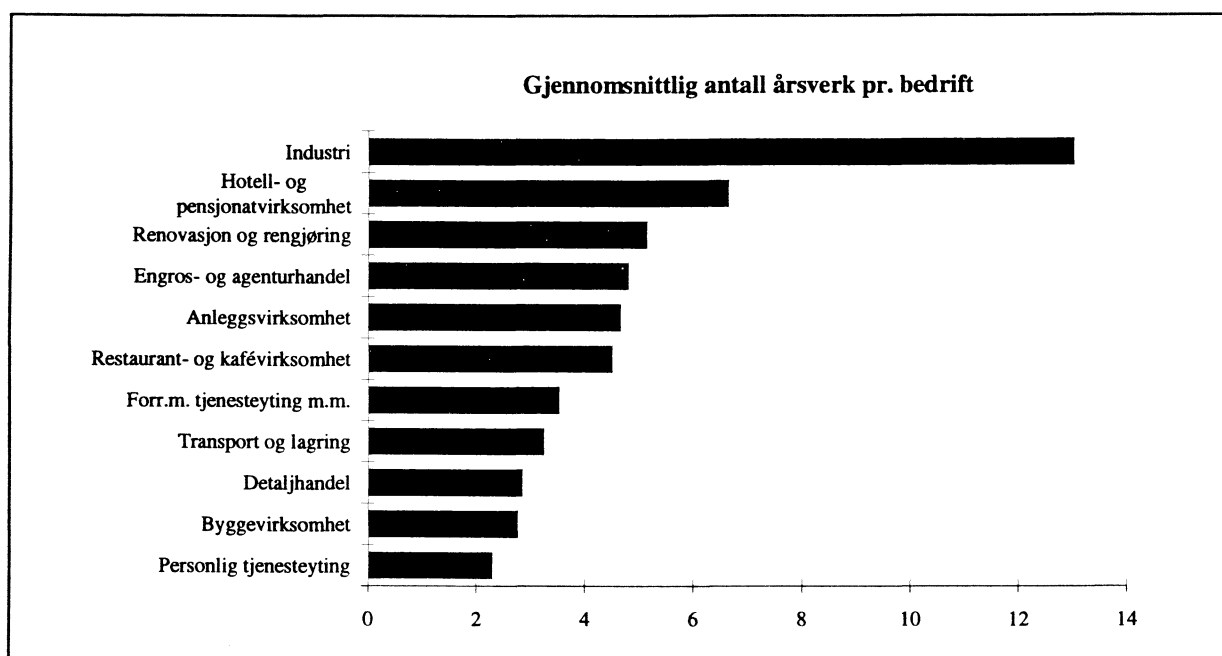
Tjenesteytende virksomhet er dominert av kvinner, mens vareproduserende virksomhet er dominert av menn. Enkelte tjenesteytende næringer, som f.eks. transportnæringen, er imidlertid fortsatt dominert av menn. Det er imidlertid interessant å se at både hotell- og restaurantnæringen og "Annen husholdningsrettet tjenesteyting" er dominert av kvinner. Det følger av kvinnenes korte arbeidstid, at

de næringene som er dominert av kvinner, også har en relativt kort gjennomsnittlig arbeidstid. For de kvinnene som er i lønnet arbeid, har arbeidstiden blitt vesentlig redusert de siste 30 årene, jf. tabell 7.

2.4. Noen kjennetegn ved de tjenesteytende næringer i dag

Som det fremgår av de foregående avsnittene er de tjenesteytende næringene relativt forskjellige. Det er heller ikke noe entydig trekk ved utdanningsnivået til de sysselsatte i de tjenesteytende næringene, jf. tabell 8. Men flere tjenesteytende næringer som hotellnæringen, bygge- og anleggsvirksomhet, varehandel og transporttjenester har en høy andel sysselsatte med mindre enn 10 års utdanning. Det er altså ikke noe gjennomgående trekk at de sysselsatte i de tjenesteytende næringene har spesielt høy utdanning.

Figur 5: Gjennomsnittlig antall utførte årsverk pr. bedrift i noen næringer. Kilde: Det sentrale bedrifts- og foretaksregister 1993.

En viktig forskjell mellom industriproduksjon og privat tjenesteytende virksomhet, er størrelsen på bedriftene. Tabell A.6 i vedlegget gir en relativt detaljert beskrivelse av sysselsettingens fordeling på bedriftsstørrelse i de forskjellige næringene. Noen hovedtrekk av resultatene fremgår av figur 5. Det er et slående trekk at privat tjenesteytende virksomhet består av mange små bedrifter. Gjennomsnittlig antall årsverk i en privat tjenesteytende bedrift er 3,4.

At gjennomsnittlig bedriftsstørrelse i tjenesteyting er så liten, kan ha sammenheng med at det er mindre potensiale for å utnytte stordriftsfordeler her i forhold til f.eks. industri. At tjenesteytende virksomhet er dominert av mange små bedrifter, har ellers en rekke interessante aspekter. Det kan f.eks. være verdt å undersøke nærmere om det er slik at det store innslaget av små bedrifter i tjenesteytende virksomhet, gjør at dette er en næring med et tettere forhold mellom ansatte og eierskap. Dette kan tenkes å gi seg utslag i f.eks. utbyttedeling eller andre bonusordninger. Dersom det

er slik at de små bedriftene er mindre preget av fast arbeidstid, er det interessant i lys av modellen som vil bli presentert i kapittel 4. Her forutsettes nemlig at husholdningene kan foreta et kontinuerlig valg mellom arbeidstid og fritid/hjemmearbeid. Dersom virkeligheten derimot er preget av rigide arbeidstidsbetingelser som man kan tenke seg er nødvendig i store industribedrifter, kan tankeskjemaet som presenteres i kapittel 4, være mindre relevant.

Dersom bedriftene i tjenestesektoren ikke har lenger levetid i gjennomsnitt enn i vareproduksjon, gjør dominansen av mange små bedrifter i tjenestesektoren det viktig å se nærmere på hvordan offentlig politikk påvirker incitamentene for å *starte* ny virksomhet. Viktig i denne sammenhengen er reglene for arbeidsledighetstrygd og andre stønadsordninger. Det er velkjent at for en person som er arbeidsledig med rett til trygd, er det relativt risikofyllt å starte egen bedrift. Den store usikkerheten kommer av at selvstendig næringsdrivende ikke har rett på trygd etter en konkurs. Dersom oppstartingen av bedriften er mislykket står den arbeidsledige igjen uten rett til trygd.

For å bøte på dette problemet ble det etablert en regel om at arbeidsledige som etablerer ny virksomhet, kan beholde dagpengene inntil 6 mnd. og inntil 3 mnd. etter at bedriften var etablert. Intensjonen bak denne regelen var at det skulle være mindre risikopreget å etablere ny virksomhet. Denne regelen er nå under utredning, fordi den trolig har blitt utnyttet i stor grad. Selvom den kan ha bidratt til nye virksomheter, kan den også ha medført at allerede etablerte bedrifter proforma har sagt opp ansatte. Disse har så registrert seg som ledige og har etablert egen bedrift. I inntil et halvt år har de så kunnet motta dagpenger. I realiteten kan de imidlertid hele tiden gjort samme jobben i samme bedrift. Men bedriften og/eller den ansatte har mottatt et betydelig tilskudd i form av dagpenger. Slike omgåelser av regelverket er kanskje spesielt enkelt å gjennomføre i tjenesteytende næringer med små bedrifter pga. de forholdene det skaper mellom eierskap og ansatt.

Problemene her illustrerer godt at det ikke finnes noen enkel måte å lage mer samfunnsøkonomisk fornuftige incitamentstrukturer på når man samtidig har "bibetingelser" knyttet til nivået og varigheten av arbeidsledighetstrygden. I utgangspunktet var problemet at eksistensen av ordningen med dagpenger i inntil 80 uker, gjorde det ekstra risikofyllt for arbeidsledige å etablere egen virksomhet. Det var altså både nivået på dagpengene og varigheten som økte risikoen forbundet med å etablere ny virksomhet. Helt isolert sett taler det for at et lavere nivå på dagpengene, og at de gis i et mer begrenset tidsrom enn idag, er nødvendig for å redusere risikoen ved etablering av ny virksomhet. At en begrensning av arbeidsledighetstrygdens varighet kan være et viktig tiltak mot arbeidsledighet er forøvrig et sentralt punkt i Layard, Nickell og Jackman (1991). Innstramminger i dagpengeordningene har imidlertid mange andre konsekvenser og kan derfor være lite ønskelig av andre grunner som ikke drøftes her.

Tabell 7: Noen kjennetegn ved sysselsettingen i tjenesteytende virksomhet

	Andelen timeverk utført av kvinner		Gjsn. antall timeverk pr. sysselsatt		Gjsn. antall timeverk pr. kvinne		Andelen sysselsatte selvstendige		Andelen sysselsatte kvinner	
	1962	1991	1962	1991	1962	1991	1962	1991	1962	1991
Offentlige helsetjenester	80,4	83,0	1.632	1.047	1.592	1.007	0,0	0,0	82,5	86,4
Annen offentlig virksomhet	23,3	38,6	1.791	1.395	1.546	1.192	0,0	0,0	27,0	45,2
Bygge- og anleggsvirksomhet	1,8	6,7	1.981	1.582	1.460	1.340	18,4	15,3	2,4	7,9
Varehandel	43,0	44,0	1.858	1.346	1.692	1.154	18,8	10,0	47,2	51,3
Hotell- og restaurant	76,9	65,3	1.880	1.249	1.879	1.180	11,7	8,5	76,9	69,1
Annen husholdningsrettet tjenesteyting	69,3	60,6	1.424	1.260	1.314	1.145	12,0	15,7	75,1	66,7
Transportvirksomhet	16,7	26,4	1.916	1.446	1.694	1.150	14,6	10,4	18,9	33,2
Bank, forsikring mm.	33,2	43,0	1.690	1.455	1.507	1.311	14,0	7,5	37,2	47,7
Annen tjenesteyting	8,8	17,0	2.230	1.489	1.962	1.030	5,5	5,5	9,9	24,5
Vareproduserende virksomhet	21,6	19,3	2.038	1.633	1.632	1.295	34,1	22,3	26,9	24,3
Samlet	26,3	36,7	1.931	1.407	1.604	1.151	21,2	10,3	31,7	44,9

Kilde: Nasjonalregnskapet

Tabell 8: De sysselsatte etter utdanningsnivå og næring. Prosent av de sysselsatte i næringen^a

Antall år med skole/utdanning	<10 år	11-12 år	13-16 år	>17 år	Sum
Offentlig administrasjon og forsvar	36,1	28,7	24,0	9,9	100,0
Helsetjenester ^b	43,4	21,2	27,9	5,4	100,0
Hotell	51,8	34,1	7,7	0,3	100,0
Annen offentlig og privat husholdningsrettet tjenesteyting ^c	26,7	21,2	39,3	11,0	100,0
Bygge- og anleggsvirksomhet	48,7	41,8	6,7	1,4	100,0
Varehandel	54,8	31,9	10,2	1,2	100,0
Transporttjenester ^d	53,4	31,3	12,3	1,2	100,0
Bank og forsikring m.m. ^e	27,2	35,2	26,4	9,1	100,0
Annen tjenesteyting ^f	63,6	24,2	5,0	0,7	100,0
Primærnæringer	76,9	18,9	2,4	0,5	100,0
Oljeproduksjon og el.forsyning	27,1	40,3	19,8	9,8	100,0
Industri	53,6	32,5	9,1	2,1	100,0

a) Beregnet med modellen AD-MOD i SSB. Jf. Drzwi, Lerskau, Olsen og Stølen (1994).

b) AD-kode 25, som omfatter offentlige og private helsetjenester samt noen private tjenester.

c) AD-kode 22 og 24 som blant annet omfatter all offentlig undervisnings- og forskningsvirksomhet

d) AD-kode 11, 15, 16 og 17 som omfatter all leietransport inkludert post og tele og sjøfart

e) AD-kode 12 og 20 som omfatter all forretningsmessig tjenesteyting

f) AD-kode 19 som omfatter privat og kommunal renovasjon og renhold

2.5. Samspillet mellom næringene⁴

For å belyse den tjenesteytende sektorens samspill med den øvrige økonomien, er et nasjonalregnskapets kryssløpstabeller nyttige. Tabell 8 og 9 er ordinære kryssløpstabeller og gir et bilde av kretsløpet i økonomien. I kryssløpstabeller er imidlertid strømmene vanligvis angitt i verdier eller mengder. I denne rapporten er kryssløpstabellene satt opp med utgangspunkt i sysselsettingen. Tabellene angir hvor mange sysselsatte som er nødvendig for de ulike leveransene til vareinnsats⁵ og sluttanvendelse. Det er selvsagt bare mulig å sette opp en slik tabell dersom man foretar en viss forenkling. Her er det forenklet ved at det er antatt at sysselsettingen i en sektor er proporsjonal med bruttoproduksjonen i sektoren uansett anvendelse.

Av tabell 9 ser vi at husholdningenes konsum av tjenester fra sektoren "Annen husholdningsrettet tjenesteyting" direkte ga opphav til 86.000 sysselsatte personer i 1970. Det utgjorde 83 prosent av sysselsettingen i denne næringen. I 1991 ga denne næringens leveranser til husholdningene direkte opphav til 121.000 sysselsatte personer, som utgjorde 78 prosent av sysselsettingen her. "Annen husholdningsrettet tjenesteyting" er altså blitt mindre rettet mot leveranser direkte til husholdningene og mer rettet mot leveranser av tjenester som inngår som ledd i annen produksjonsvirksomhet i løpet av denne perioden. Denne sektorens leveranser av tjenester til annen produksjonsvirksomhet ga i 1970 opphav til 17.000 sysselsatte. Det tilsvarende tallet i 1991 var 33.000, dvs. nesten en fordobling. Sysselsettingen som leveransene direkte til konsum ga opphav til er derimot bare økt med 41 prosent.

Det er selvsagt ikke enkle årsaksammenhenger bak denne utviklingen. Fallet i andelen av tjenestene som går til konsum, kan blant annet skyldes at mange bedrifter i større grad kjøper tjenester som de før produserte selv. Men utviklingen kan også henge sammen med at beskatningen av husholdningene har blitt vesentlig skjerpet i perioden 1970-1991. Det har isolert sett gjort det mer lønnsomt for husholdningene å produsere tjenestene selv istedet for å kjøpe dem.

Det er imidlertid ikke noe gjennomgående trekk at næringene har blitt mindre husholdningsrettet. Ser man bort fra transportnæringen, som er blitt noe mindre husholdningsrettet, har vektleggingen her vært relativt stabil. Et eksempel er hotell- og restaurantnæringen, en næring som i stor grad er rettet mot leveranser til husholdningene. Av den totale sysselsettingen i denne bransjen, la produksjon av tjenester for direkte leveranse til husholdningene, beslag på 37.000 sysselsatte personer i 1991. Det utgjorde 66 prosent av sysselsettingen innenfor denne næringen, en andel som ikke har endret seg siden 1970.

---

⁴ I forbindelse med utarbeidelsen av denne rapporten har Nils Øyvind Mæhle nedlagt et stort arbeid i beregninger til et sett av kryssløpstabeller. Her er nasjonalregnskapets føring av rentesubsidier overprøvd. Dagens beregnings- og føringsprinsipper for statsbankene i det norske nasjonalregnskapet har som uheldig konsekvens at produksjonen av frie banktjenester i statsbankene i enkelte år kan bli negativ. Dette kan medføre at også samlet produksjon i statsbankene kan bli negativ, noe som vil kunne gi negative strømmer for sysselsetting i kryssløpstabellene. I beregningene har Mæhle fulgt nasjonalregnskapets prinsipper ved oppsettet av selve kryssløpstabellene, men overprøvd nasjonalregnskapet ved multiplikatorberegningene. Føringsprinsippene vil bli endret i hovedrevisjonen.

⁵ Vareinnsats er den vanlige betegnelsen på varer og tjenester som inngår som ledd i en produksjonsprosess, også når det faktisk dreier seg om en tjeneste.

Tabell 9 Kryssløpstabell 1970. Sysselsettingen fordelt på produserende sektor og sluttanvendelseskategori. 1000 personer

	Input i vareprod.	Input i tjeneste- produksjon	Privat konsum	Off. konsum	Byg. og anlegg	Mask. m.m. ^a	Eksport	Ialt
Offentlige helsetjenester	0	0	15	59	0	0	0	74
Annen offentlig virksomhet	2	3	3	188	0	0	1	198
Bygge- og anleggsvirksomhet	4	26	0	0	104	0	0	135
Varehandel	33	30	122	0	0	17	18	220
Hotell- og restaurant	4	7	23	0	0	0	0	35
Annen husholdningsrettet tjenesteyting	5	12	86	0	0	0	1	103
Transportvirksomhet	25	55	26	0	0	0	62	168
Bank, forsikring mm.	8	40	5	0	0	2	2	57
Annen tjenesteyting	5	15	5	0	0	0	0	25
Vareproduserende virksomhet	266	99	111	0	0	42	109	626
Sum	351	288	396	247	105	60	194	1640

a) Transportmidler, maskiner m.m. og lagerendring
Kilde: Mæhle (1992) og nasjonalregnskapet.

Tabell 10 Kryssløpstabell 1991. Sysselsettingen fordelt på produserende sektor og sluttanvendelseskategori. 1000 personer

	Input i vareprod.	Input i tjeneste- produksjon	Privat konsum	Off. konsum	Byg. og anlegg	Mask. m.m. ^a	Eksport	Ialt
Offentlige helsetjenester	0	0	42	219	0	0	0	261
Annen offentlig virksomhet	4	14	7	294	0	0	3	323
Bygge- og anleggsvirksomhet	6	43	0	0	87	0	0	136
Varehandel	36	46	156	0	1	18	23	279
Hotell- og restaurant	8	11	37	0	0	0	0	56
Annen husholdningsrettet tjenesteyting	9	24	121	0	0	0	2	156
Transportvirksomhet	31	75	31	0	1	1	41	180
Bank, forsikring mm.	27	90	11	0	2	2	8	139
Annen tjenesteyting	8	26	9	0	2	0	1	46
Vareproduserende virksomhet	174	79	70	0	3	16	116	458
Sum	303	407	484	513	97	37	194	2034

a) Transportmidler, maskiner m.m. og lagerendring
Kilde: Mæhle (1992) og nasjonalregnskapet.

Tabell 9 og 10 viser at den direkte sysselsettingsvirkningen av privat konsum samlet sett økte fra 396 tusen personer i 1970 til 484 tusen i 1991. I 1970 var omlag 72 prosent av dette i de tjenesteytende næringene. Tilsvarende andel var 85 prosent i 1991. Dersom vi bare ser på privat tjenesteyting var de tilsvarende andelene 68 og 75 prosent.

I dette regnestykket er det imidlertid bare tatt hensyn til de direkte virkningene. Den samlede sysselsettingsgenererende virkningen av privat konsum på de tjenesteytende næringene var større enn

484 tusen personer i 1991. Grunnen er at de tjenesteytende næringene trenger vareinnsats både fra andre tjenesteytende næringer og fra vareprodusentene. Produksjonen av denne vareinnsatsen har også en sysselsettingsgenererende virkning som ikke tas hensyn til i dette tallet.

Tabell 11 Kryssløpsmultiplikatorer etter næring 1991^a

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1 Offentlige helsetjenester	5,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
2 Annen offentlig forvaltning	0,01	2,85	0,03	0,04	0,03	0,05	0,02	0,02	0,01	0,02
3 Bygge- og anleggsvirksomhet	0,03	0,16	1,84	0,04	0,06	0,16	0,03	0,04	0,01	0,03
4 Varehandel	0,08	0,11	0,22	3,14	0,26	0,05	0,05	0,05	0,06	0,11
5 Hotell- og restaurantdrift	0,02	0,03	0,02	0,04	3,06	0,01	0,01	0,04	0,01	0,03
6 Annen husholdningsrettet tj.yting	0,04	0,06	0,04	0,08	0,07	1,73	0,01	0,07	0,02	0,03
7 Transporttjenester	0,07	0,12	0,19	0,25	0,18	0,08	1,14	0,24	0,04	0,11
8 Bank og forsikring	0,04	0,09	0,20	0,18	0,07	0,07	0,04	1,50	0,07	0,10
9 Annen tjenesteyting	0,02	0,04	0,06	0,10	0,05	0,03	0,04	0,06	1,57	0,04
10 Vareproduserende virksomhet	0,14	0,15	0,56	0,15	0,58	0,11	0,09	0,10	0,08	1,19
Sum	5,46	3,61	3,16	4,03	4,36	2,29	1,44	2,11	1,88	1,66

a) Kolonne $i \in (1, \dots, 10)$ viser virkningen på sysselsettingen i sektor i og alle de andre sektorene, av en økning i sluttleveransene fra næring i på én million kroner.

Kilde: Mæhle (1992) og nasjonalregnskapet.

Et interessant spørsmål man kan stille er: Hvor mye øker sysselsettingen med samlet sett dersom man øker produksjonen i en næring med en million kroner? Tabell 11 gir oss det partielle kryssløpskorrigerte svaret på det spørsmålet. Den siste kolonnen i tabell 11 forteller oss f.eks. hvor mye sysselsettingen vil øke i de forskjellige næringene dersom produksjonen av varer øker med en million kroner. I utgangspunktet ser vi at dette gir 1,66 flere sysselsatte i vareproduksjon. Men dette generer også økt sysselsetting i de andre næringene som har underleveranser til vareproduserende virksomheter, og faktisk også til de næringene som har underleveranser til underleverandørene osv. Tallet 1,66 tar hensyn til alle disse kryssvirkningene. Nederste tallet i kolonnen viser den samlede virkningen på sysselsettingen når man summerer over næringene. En sammenligning av de forskjellige kolonnene i tabell 11, viser at det er i offentlige helsetjenester at sysselsettingsveksten blir størst ved en økning i sluttanvendelsen. Årsaken er i første rekke at dette er en næring med mange sysselsatte i forhold til bruttoproduksjonen og at de sysselsatte her i gjennomsnitt utfører få timeverk, jf. tabell 6. Men det er også avgjørende i hvilken grad leveransene av vareinnsats kommer fra næringer med høy sysselsettingsintensitet og om næringen har et stort innslag av vareinnsats som er importert (importlekkasje). Det lave sysselsettingstallet for vareproduserende virksomhet skyldes at mye av vareinnsatsen er importert men også at vareproduksjon er kapitalintensivt.

Kolonne 5 viser virkningen på sysselsettingen av at produksjonen av tjenester i hotell- og restaurantnæringen øker med én million kroner. Vi ser at det bare blir 3,06 flere sysselsatte i næringen direkte. Men det genereres ikke utbettydelig sysselsettingsvekst både i varehandel, transport og i

vareproduserende virksomhet. Samlet sett gir det altså en økning på 4,36 sysselsatte personer når man summerer over alle næringer.

Tabell 12 Sysselsetting etter næring fordelt på forårsakende næring i 1991. 1000 personer^a

	Samlet	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1 Offentlige helsetjenester	261,1	260,6	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2
2 Annen offentlig forvaltning	322,9	0,7	306,2	1,3	2,7	0,4	3,4	1,8	0,8	0,1	5,5
3 Bygge- og anleggsvirksomhet	136,2	1,4	17,5	88,6	2,3	0,7	11,7	2,3	1,7	0,1	9,9
4 Varehandel	279,4	3,9	11,9	10,8	204,5	3,2	3,8	3,7	2,0	0,5	35,2
5 Hotell- og restaurantdrift	55,6	0,8	3,0	0,9	2,3	37,4	0,7	0,6	1,5	0,1	8,2
6 Annen husholdningsrettet tjenesteyting	155,7	2,2	6,6	1,9	5,4	0,9	124,8	0,9	2,8	0,2	9,9
7 Transporttjenester	179,9	3,8	12,8	9,4	16,5	2,3	5,6	84,5	10,1	0,4	34,5
8 Bank og forsikring	139,1	2,2	9,4	9,6	11,9	0,9	5,3	3,2	64,5	0,6	31,5
9 Annen tjenesteyting	46,4	0,8	4,2	2,9	6,6	0,6	1,9	2,8	2,7	12,7	11,2
10 Vareproduserende virksomhet	457,8	7,4	16,0	27,2	9,8	7,1	8,0	6,8	4,3	0,7	370,5
Sum	2033,9	284,0	387,6	152,7	262,1	53,4	165,2	106,7	90,4	15,2	516,7

a) Kolonne $i \in (1, \dots, 10)$ viser den totale sysselsettingen i de forskjellige sektorene som er generert av sluttleveransene fra sektor i .

Kilde: Mæhle (1992) og nasjonalregnskapet.

Mens tabell 11 gir et bilde av virkningen på sysselsettingen i næringene ved en endring av sluttleveransene, gir tabell 12 et noe mer fullstendig bilde av næringenes sysselsettingsgenererende effekt. Det er faktisk slik at elementene i tabell 11 ganget med nivået på sluttleveransene i de forskjellige næringer gir tabell 12. Av tabell 12 ser vi f.eks. at til produksjonen i de vareproduserende næringene krever 516.700 sysselsatte, som er mer enn de 458.700 som arbeider i denne sektoren. Poenget er at denne sektoren får underleveranser fra forskjellige tjenesteytende næringer som er mer sysselsettingsintensive enn de vareproduserende næringene. Men samtidig regnes det ikke med det antallet sysselsatte i de vareproduserende næringene som går med til å produsere varer for vareinnsats i tjenesteytende næringer.

Av tabell 12 ser vi også at produksjonen i endel sektorer som transport, bank og forsikring og "Annen tjenesteyting", som alle i stor grad er rettet mot underleveranser og lite mot sluttleveranser, i seg selv er opphav til en sysselsetting som er vesentlig mindre enn antallet sysselsatte i disse næringene.

Selvom tabell 12 inkluderer underleveranser, gir tabellen likevel ikke et fullstendig bilde av hvor mange personer som er sysselsatt med å bringe næringenes varene og tjenestene helt frem til endelig anvendelse. I tillegg til å inkludere underleveransene må man også ta hensyn til at de ansatte i varehandelen og i transportnæringen reelt sett er sysselsatt for å bidra til at forbrukerne både mottar de varer de varer og tjenester de etterspør. Og igjen må man ta hensyn til de kryssleveranser som

sysselsettingen i varehandelen genererer. Det samlede tallet på sysselsatte som de ulike sluttanvendelsene gir opphav til fremkommer av tabell 13. Her fremgår det at sluttanvendelsen av varer alt i alt gir opphav til 912.000 sysselsatte. Men denne typen sluttanvendelser gir bare opphav til 394.000 sysselsatte i vareproduserende virksomhet. De øvrige 518.000 er sysselsatt enten med å produsere underleveranser av tjenester til vareproduserende virksomhet eller med å bringe varene frem til forbrukeren eller til mottakeren i utlandet når det gjelder eksporten.

Den endelige sluttanvendelse av varer krever noe færre sysselsatte nå enn i 1970, men nedgangen i dette tallet har vært betydelig mindre enn selve antallet sysselsatte i de vareproduserende næringene, jf. figur 2 og tabell 13. Det skyldes at tjenesteytingen forbundet med å bringe varene frem til forbrukerne nå krever betydelig flere sysselsatte enn i 1970. Dette skyldes trolig i første rekke at produktivetsfremgangen har vært større i vareproduserende virksomhet enn i tjenesteyting. Men en viktig faktor kan også ha vært at vareproduserende virksomhet i stigende grad har kjøpt tjenestene istedet for å produsere de med egne ansatte.

Det er ellers et slående trekk ved tabell 13 at de tjenesteytende næringene generer et stigende antall sysselsatte, men det å bringe tjenestene frem til sluttanvendelsen trekker i liten grad på varehandelsnæringen, jf. tabell 13. Det er i første rekke i offentlig forvaltning at sluttanvendelsen av tjenester har generert økt sysselsetting.

Tabell 13 Sysselsetting etter næring fordelt på forårsakende sluttleveranse i 1991. 1000 personer^a

	Varer			Tjenester		
	1970	1980	1991	1970	1980	1991
Privat konsum	448,3	432,3	408,9	218,1	264,6	346,5
Offentlig forvaltning	1,8	2,7	5,8	18,3	21,4	51,8
Bygge- og anleggsvirksomhet	3,8	3,8	5,9	8,4	9,1	15,0
Varehandel	132,6	164,1	173,2	5,2	8,2	10,9
Tjenesteyting forøvrig	44,1	48,4	58,3	161,7	202,3	244,9
Vareproduserende virksomhet	266,0	213,3	165,7	24,5	23,7	23,9
Offentlig konsum				314,9	503,2	612,7
Offentlig forvaltning				248,5	422,0	515,1
Bygge- og anleggsvirksomhet				12,7	13,4	18,2
Varehandel				7,5	13,1	14,8
Tjenesteyting forøvrig				23,7	30,8	42,9
Vareproduserende virksomhet				22,6	23,8	21,7
Bruttoinvesteringer	265,9	328,9	229,0			
Offentlig forvaltning	0,7	1,6	2,1			
Bygge- og anleggsvirksomhet	105,9	118,3	89,4			
Varehandel	35,7	54,6	32,5			
Tjenesteyting forøvrig	27,9	52,4	48,7			
Vareproduserende virksomhet	95,8	101,9	56,2			
Ekspert	232,9	239,3	274,2	111,6	104,4	99,6
Offentlig forvaltning	0,9	1,3	3,7	1,9	2,6	4,9
Bygge- og anleggsvirksomhet	2,3	2,4	5,1	1,0	2,0	1,4
Varehandel	23,9	23,6	34,9	13,2	17,3	11,1
Tjenesteyting forøvrig	25,0	32,6	58,2	79,6	65,5	67,8
Vareproduserende virksomhet	180,8	179,4	172,3	15,9	17,1	14,5
Sluttanvendelse ialt	947,1	1000,4	912,1	644,6	872,3	1058,8
Offentlig forvaltning	3,4	5,7	11,6	268,6	446,0	571,8
Bygge- og anleggsvirksomhet	112,0	124,5	100,5	22,0	24,4	34,6
Varehandel	192,2	242,3	240,6	26,0	38,6	36,8
Tjenesteyting forøvrig	97,0	133,4	165,3	265,0	298,6	355,6
Vareproduserende virksomhet	542,6	494,6	394,1	63,0	64,7	60,0

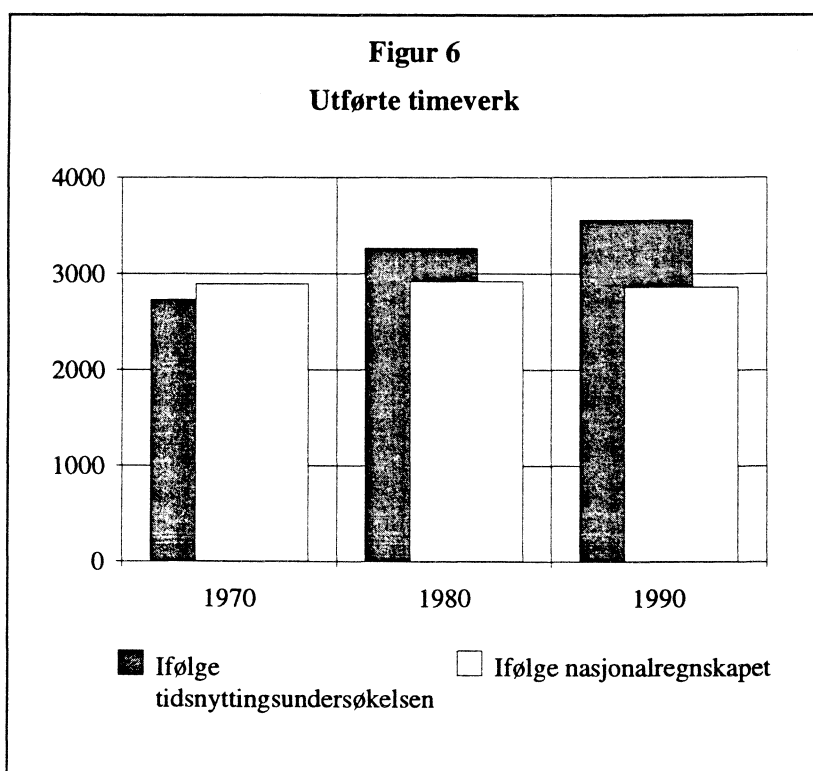
a) En korreksjonspost (som inkluderer lagerendring) er utelatt fra tabellen.

Kilde: Mæhle (1992) og nasjonalregnskapet.

3. Ubetalte tjenester produsert i husholdningene

I de foregående kapitlene har hovedsak vært basert på nasjonalregnskapstall. Nasjonalregnskapet tar imidlertid ikke hensyn til at husholdningene driver en utstrakt produksjon av tjenester til eget forbruk. Tidsnyttingsundersøkelser⁶ er derfor nødvendig som et supplement til nasjonalregnskapet dersom man ønsker informasjon om denne delen av økonomien som har et stort omfang.

I Norge har det vært gjennomført tre store tidsnyttingsundersøkelser i henholdsvis 1970-71,

1980-81 og 1990-91, jf. tabell 14 og 15. Disse undersøkelsene gir en oversikt over befolkningens tidsbruk. Den viser hvor mye tid man bruker til ulike gjøremål, blant annet inntektsgivende arbeid og hvor mye tid som går med til ubetalt arbeid i hjemmet.

I tidsnyttingsundersøkelsene spør man om hvor mye tid som blir brukt på inntektsgivende arbeid uten å skille mellom registrert virksomhet og svart arbeid. Tallene herfra sammenlignet med nasjonalregnskapets tall

burde derfor gi en indikasjon på omfanget av svart virksomhet. Dersom man ganger antall timer de spurte opplyser at de arbeider med antall personer i alderen 16-74 i befolkningen totalt, får man en indikasjon på summen av både svart og registrert virksomhet. Timeverkstallene i nasjonalregnskapet gir derimot et bilde av omfanget av den registrerte delen av økonomien. 1970-71-undersøkelsen gir relativt godt samsvar mellom beregnet totalt antall timeverk i tidsnyttingsundersøkelsen og nasjonalregnskapets timeverktall, jf. figur 6. Etter den tid har en imidlertid hatt en utvikling hvor utførte timeverk i henhold til nasjonalregnskapet har stagnert. I henhold til tidsnyttingsundersøkelsen har man derimot hatt en betydelig vekst i utførte timeverk både gjennom 1970-tallet og gjennom 1980-tallet. Dette kan tyde på at det har vokst frem en omfattende svart økonomi i løpet av disse to tiårene. Men det kan også skyldes andre forhold, kanskje først og fremst at nasjonalregnskapet ikke registrer ubetalt overtid. Med en høyere andel funksjonærer i arbeidstyrken må man forvente at

⁶ Tidsnyttingsundersøkelsen er en spørreundersøkelse. Et representativt utvalg av befolkningen har ført dagbøker og notert hva de gjør i alle årets tolv måneder. En omfattende dokumentasjon av de norske tidsnyttingsundersøkelsene finnes i "Tidsbruk og tidsorganisering 1970-90" (NOS C10). En del resultater fra undersøkelsene blir også presentert i boka Haraldsen og Kitterød (1992): "Døgnnet rundt. Tidsbruk og tidsorganisering 1970-90", (SØS 76)

nasjonalregnskapet i større grad enn før underrapporterer utførte timeverk fordi ubetalt overtid ikke regnes med. I henhold til tidsnyttingsundersøkelsen har det imidlertid ikke vært noen vesentlig økning i overtidsbruken i denne perioden. Tidsnyttingsundersøkelsen kan derfor tyde på at vi iløpet av de siste to tiårene har fått en voksende svart økonomi som ikke fanges opp av nasjonalregnskapets målemetoder. Dette er kanskje ikke overraskende i lys av at disse to tiårene har den skjerpete beskatning av husholdningene i denne perioden har økt incitamentene for å drive svart virksomhet vesentlig.

Et annet slående trekk ved tidsnyttingsundersøkelsen er at ubetalt husholdsarbeid har et større omfang enn inntektsgivende arbeid dersom man holder arbeidsreiser utenom og i tillegg inkluderer alle former for omsorgsarbeid i det ubetalte husholdsarbeidet. Dersom man i omsorgsarbeidet bare inkluderer pass og stell av barn og pleie og hjelp til voksne, bruker man derimot i gjennomsnitt mindre tid på ubetalt arbeid i hjemmet enn på inntektsgivende arbeid, jf. tabell 14.

Skatte- og trygdesystemet gjør det lønnsomt for husholdningene å utføre ubetalt arbeid i hjemmet selv på tross av at en håndverker eller lignende kunne utført arbeidet mer effektivt. Med lavere marginale skatter på arbeidsinntekter og reformer av trygdesystemet, kan det bli mer lønnsomt for husholdningene å kjøpe tjenester til husholdningen og finansiere slike kjøp med en økning i inntektsgivende arbeid. Det er imidlertid vanskelig å anslå hvor mye skattesystemet påvirker husholdningenes tilpasning. Tabell 15 presenterer noen meget tentative regneeksempler som viser hvor mye sysselsettingen ville kunne øke dersom man fikk husholdningene til å redusere sin tidsbruk på produksjon av tjenester i hjemmene og i stedet kjøpte disse tjenestene. Samlet sett er det antatt at en gjennomsnittsnordmann i alderen 16-74 reduserer tiden brukt på ubetalt arbeid i hjemmet med 19 minutter pr. dag, altså fra 2 timer og 52 minutter til 2 timer og 33 minutter. Med noen tentative anslag på produktiviteten i hjemmearbeidet i forhold til betalt arbeid, gir det en økning i antall sysselsatte på 156.411⁷. Endringen i tidsbruk på de ulike aktivitetene er redusert med 10 prosent avrundet til nærmeste hele minutt. Selvom dette er relativt tilfeldig valgte endringer i tidsbruken illustrerer det likevel at selv små endringer i husholdningenes tidsbruk raskt kan få store konsekvenser for sysselsettingen i den registrerte delen av økonomien. Vi vet fra økonomisk teori at skattesystemets utforming påvirker husholdningene til å bruke relativt mye tid på ubetalt arbeid i hjemmet i stedet for å kjøpe slike tjenester, men vi vet ikke så mye om hvor sterk denne effekten er. Tallene i tabell 15 er ment å illustrere at selv små endringer i husholdningenes rammevilkår, f.eks. gjennom lavere marginalsatt på arbeidsinntekter, kan tenkes å få betydelige konsekvenser for etterspørsel og tilbud av arbeidskraft. Men det må selvsagt understrekes at man har relativt lite kunnskap om husholdningenes fleksibilitet på dette området. Det kan tenkes at den relative prisen på kjøpte tjenester kontra egenproduserte tjenester av en eller annen grunn har lite å si for husholdningenes tidsbruk. Det er imidlertid like lite holdepunkt for å påstå noe slikt som å påstå det motsatte. Foreløpig må derfor

---

⁷ Det er da lagt til grunn at det gjennomsnittlige antall utførte timeverk pr. sysselsatt på 1.407 timer pr. år ikke endres. En slik endring vil imidlertid selvsagt kreve økt gjennomsnittlig antall timer pr. sysselsatt. Hvordan man skal få det totale regnskapet av personer og timer til å gå opp er ikke beregnet.

holdningen være at vi ikke kan se bort fra at lavere marginalbeskatning av arbeid kan ha stor betydning for etterspørselen etter betalte tjenester.

Som det vil fremgå av neste avsnitt vil imidlertid endrete marginalsatter kunne endre relative priser ganske betydelig. Det kan være på plass med en lite regneeksempel. Med høyeste toppskatt er skattekilen på 276 prosent. Fjerner man toppskatten faller skattekilen til 217 prosent. Litt forenklet kan man si at det innebærer en nedgang i den relative prisen på kjøpte tjenester i forhold til egenproduserte på 23 prosent. La oss anta at dette vil berøre 700.000 personer og at disse bruker tre timer daglig på egenproduksjon av tjenester, som er noe under gjennomsnittet. Vi antar at en relativ prisendring på 23 prosent gir 20 prosent mindre tid til egenproduksjon. Disse 700.000 personene vil etter denne skattereformen da bruke 24 minutter mindre tid på husarbeid daglig. Dersom man aksepterer produktivetsforutsetningene m.m. i tabell 15 gir dette godt og vel 100.000 nye årsverk i registrert virksomhet. Disse nye årsverkene vil gi økt skatteinnngang, noe som gjør at netto provenyrtap blir betydelig mindre enn brutto provenyrtap. Med 100.000 nye årsverk i registrert virksomhet er man faktisk ikke langt unna en provenynøytral skattereform. Virkningen er imidlertid svært usikker. Man kan også tenke seg at skattereformen bare fører til 5 prosent lavere tidsbruk på hjemmeproduksjon. Da snakker man om omlag 25.000 nye årsverk og en langt mer kostbar reform for det offentlige.

På enkelte virker det trolig svært urealistisk at en fjerning av toppskatten skal ha virkninger av den størrelsesorden man her snakker om. Her er imidlertid tidsaspektet viktig. Å endre husholdningenes tilpasning tar lang tid. Akkurat som realkapital og menneskelig kapital er sentrale innsatsfaktorer i vanlig næringsvirksomhet, er de det også i husholdningenes hjemmeproduksjon. Husholdningene investerer både i realkapital⁸ og i menneskelig kapital⁹ som blir brukt som input i hjemmeproduksjonen. Når skattekilene endres er disse investeringene "sunk cost". Husholdningene vil derfor bare gradvis endre sin tilpasning i takt med at både den menneskelige og den fysiske kapitalen slites ned. Det vil derfor ta mange år før man ser de endelige virkningene på husholdningenes tilpasning av skattereformer. De nye årsverkene i registrert virksomhet kan kanskje mer realistisk først bli en realitet etter århundreskiftet om man fjerner toppskatten nå. Og selv om reformen altså kan tenkes å gi positive dynamiske virkninger på lang sikt, vil den kunne svekke budsjettbalanser betydelig på kort sikt.

---

⁸ Her snakker vi ikke bare om kjøkkenmaskiner m.m. Selve boligene blir utformet i samsvar med husholdningenes planlagte tidsbruk. Dersom man f.eks. planlegger å lage måltidene selv og bare unntaktsvis kjøpe måltider andre steder, kan det være fornuftig å investere relativt mye i et kjøkken som gjør denne produksjonsvirksomheten effektiv.

⁹ Investeringer i menneskelig kapital er vanskelig å kvantifisere, men er ikke dermed uvesentlig.

Tabell 14 Tid nyttet til ulike aktiviteter. Timer og minutter pr. døgn^a

	1970-71	1980-81	1990-91
1 Inntektsgivende arbeid, arbeidsreiser mv, i alt	3:38	3:30	3:37
1,1, Arbeidsreiser		18	20
2 Husholdsarbeid i alt	4:09	3:41	3:31
2,1, Husarbeid i alt	2:30	1:56	1:34
2,11, Matlaging, borddekkning, servering		0:38	0:33
2,12, Brødbaking		0:01	0:01
2,13, Oppvask, rydding av bord		0:21	0:17
2,14, Rengjøring og rydding av boligen		0:33	0:26
2,15, Vask og stryking av tøy		0:12	0:11
2,16, Vedlikehold av tøy, søm		0:03	0:02
2,17, Fyring, vedhugging, vannhenting		0:03	0:02
2,18, Egenproduksjon av matvarer		0:05	0:02
2,2, Vedlikeholdsarbeid i alt	0:27	0:27	0:25
2,21, Stell av hage, tomt		0:10	0:08
2,22, Stell av kjæledyr		0:03	0:05
2,23, Byggearbeid, større ombygging		0:02	0:01
2,24, Maling, oppussing		0:06	0:05
2,25, Vedlikehold og reparasjon av bil, motorsykkkel		0:03	0:03
2,26, Vedlikehold og reparasjon av annet utstyr		0:03	0:03
2,3, Omsorgsarbeid i alt	0:30	0:38	0:44
2,31, Pass/stell av barn		0:12	0:15
2,32, Følge/hente barn		0:02	0:03
2,33, Hjelp til lekselesing		0:01	0:01
2,34, Lek med barn		0:05	0:06
2,35, Samtaler med barn		0:03	0:02
2,36, Høytlesing for barn		0:01	0:01
2,37, Annen omsorg for barn		0:03	0:04
2,38, Pleie/hjelp til voksne		0:03	0:03
2,39, Hjelp til andre husholdninger		0:08	0:09
2,4, Kjøp av varer og tjenester i alt	0:19	0:22	0:24
2,41, Kjøp av dagligvarer		0:09	0:08
2,42, Andre og uspesifiserte innkjøp		0:07	0:10
2,43, Medisinsk behandling av profesjonelle utøvere		0:02	0:02
2,44, Besøk på offentlig kontor, bibliotek o.l,		0:01	0:01
2,45, Andre ærend		0:03	0:03
2,5, Annet husholdsarbeid i alt	0:09	0:08	0:11
2,6, Reiser i samband med husholdsarbeid	0:13	0:10	0:13
3 Utdanning i alt	0:31	0:30	0:30
4 Personlige behov i alt	10:28	10:15	10:04
4,1, Personlig pleie i alt		8:00	8:00
4,11, Sengeleie i tilknytning til sykdom		0:03	0:03
4,12, Personlig hygiene, av- og påkledning		0:39	0:40
4,13, Nattesøvn		7:57	7:51
4,14, Søvn og hvile ellers		0:19	0:17
4,2, Måltider i alt		1:17	1:13
5 Fritid i alt	5:10	5:56	6:12
6 Annet, uoppgitt i alt	0:15	0:05	0:06
Sum	24:00	24:00	24:00

a) Gjennomsnitt for alle dager for den delen av befolkningen som er i alderen 16-74 år. Basert på tidsnytningsundersøkelsene for 1970-71, 1980-81 og 1990-91. Tidsnytningsundersøkelsen for 1970-71 gir tall på det mest detaljerte nivået.

**Tabell 15 Tentative regneeksempler. Redusert ubetalt arbeid og økt sysselsetting.
Timer og minutter pr. døgn^a**

	Tidsbruk 1980-81	Tidsbruk 1990-91	Diffe- ranse	Endring i tidsbruk (minutter) ^b	Anslått produktivitet (prosent) ^c	Økt sysselsetting
Ubetalt produksjonsvirksomhet ialt	3:07	2:52	-15	-19		-
Vareproduksjon ^d	9	5	-4	-1	20	2.691
Matlaging og servering ^e	59	50	-9	-5	50	33.633
Vask og rydding ^f	45	37	-8	-4	70	37.386
Reparasjoner og vedlikehold ^g	22	21	-1	-2	50	13.419
Byggearbeid og oppussing ^h	8	6	-2	-1	50	6.861
Omsorgsarbeid ⁱ	15	18	3	-2	90	23.973
Transport ^j	12	16	4	-2	80	22.386
Varehandel (dagligvarer)	9	8	-1	-1	60	8.072
Annet husholdsarbeid	8	11	3	-1	60	7.991
Inntektsgivende arbeid mv.	3:30	3:37	7	+12		156.411

- a) Gjennomsnitt for alle dager for den delen av befolkningen som er i alderen 16-74 år. Basert på tidsnyttingsundersøkelsene for 1980-81 og 1990-91. Tidsnyttingsundersøkelsen for 1970-71 gir ikke så detaljerte tidsbudsjett.
- b) Antatt antall minutters endring i gjennomsnittlig tidsbruk til hjemmeproduksjon pr. dag i et tentativt regneeksempel.
- c) Antatt produktivitet ved produksjon av tjenesten i hjemmene i forhold til produktiviteten ved produksjon av tjenesten i ordinær næringsvirksomhet.
- d) Brødbaking og annen produksjon av matvarer, fying, vedhugging og vannhenting.
- e) Matlaging, borddekkning, servering, oppvask og rydding av bord.
- f) Rengjøring og rydding av boligen, vask og stryking av tøy.
- g) Stell av hage og tomt, stell av kjæledyr, vedlikehold og reparasjon av bil, motorsykkkel, tøy og annet utstyr.
- h) Byggearbeid, større ombygging, maling og oppussing.
- i) Pass og stell av barn og pleie og hjelp til voksne.
- j) Reiser i samband med husholdsarbeidet og følging og henting av barn.

Referanser

Drzwi, W., L. Lerskau, Ø. Olsen og N.M. Stølen (1994): *Tilbud og etterspørsel etter ulike typer arbeidskraft*, Rapport 94/2, Statistisk sentralbyrå, Oslo.

Finansministeriet, Budgetdepartementet: "Vejen til fuld beskæftigelse. Analyser." , København 1992.

Sandmo, A. (1990): "Tax Distortions and Household Production", *Oxford Economic Papers* 42, 78-90

Mæhle, N. Ø. (1992): *Kryssløpsdata og kryssløpsanalyse 1970-1990*, Rapport 92/26, Statistisk sentralbyrå, Oslo.

Layard, R., S. Nickell og R. Jackman (1991): *Unemployment. Macroeconomic performance and the labour market*, Oxford University Press, Oxford.

Vedlegg 1. Skattesystemets virkning på husholdningenes kjøp av tjenester

Som bakgrunn for den empiriske gjennomgangen av tjenestesektoren kan det være nyttig å se litt nærmere på hvordan beskatningen påvirker husholdningene tilpasning. Først gjennomgås en standard modell med husholdninger som ikke driver noen form for hjemmeproduksjon og vi skal vise hvordan skattene i en slik situasjon forflytter husholdningene til et ineffektivt tilpasningspunkt. Deretter inkorporeres hjemmeproduksjon i modellen og vi viser at man da beveger seg enda lenger bort fra først best-løsningen.

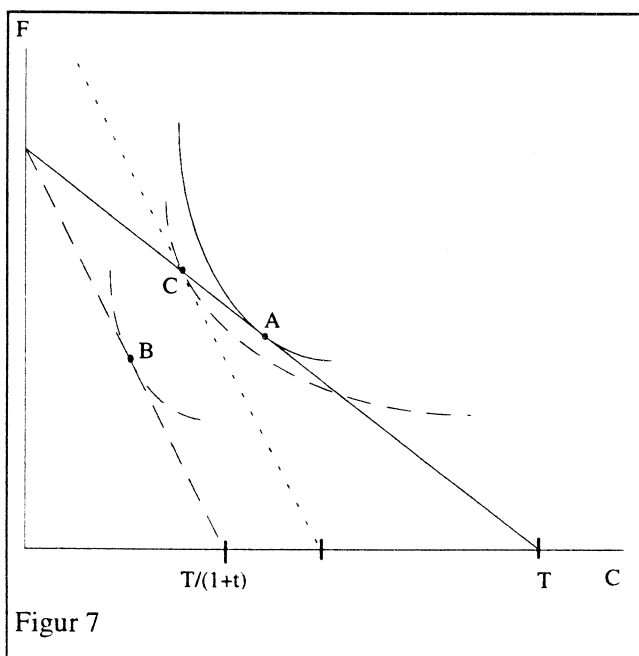
Den første modellen uten hjemmeproduksjon er illustrert i figur 7. Det er N identiske husholdninger som har en nyttefunksjon $U_i = (C_i, F_i)$ hvor C_i er den mengden husholdning i konsumerer av makrovaren. Vi har at $C = \sum_j C_j$. Det er en lineær produktfunksjon, dvs $C=L$, $L = \sum_j L_j$ og L_j er arbeidstiden til husholdning i . Med denne teknologien kan vi sette produktprisen konstant og normalisere den til 1. Det er én produsent med profitten $\Pi = C - (1+a)wL$ hvor a er arbeidsgiveravgift og w er lønn. Produsenten har ikke profitt og fordi $C=L$ får vi at $w = 1/(1+a)$. Så innfører vi merverdiavgift på konsum, t_m , og en proporsjonal skatt på lønn, t_w . Alle skatteinntektene føres tilbake til husholdningene som en like stor lump-sum overføring til alle. Vi får da budsjettbetingelsen $(1+t_m)C_i = [(1 - t_w)/(1 + a)]L_i + g_i$ hvor lumpsum-overføringen $g_i = [t_m C + [(t_w + a)/(1 + a)] L]/N$. Total tid til disposisjon er T og $T = L_i + F_i$ hvor F_i er fritid. Budsjettbetingelsen kan omformes til:

$$(1+t) C_i + F_i = T + g_i^* \quad (1)$$

hvor

$$t = \frac{t_m + t_w + a(1 + t_m)}{1 - t_w} \quad (2)$$

og $g_i^* = (1+a)/(1-t_w)g_i = t \sum_j L_j / N$. I og med at N er stor er det rimelig å anta at den enkelte

Figur 7

husholdning tar g_i^* for gitt i sin tilpasning.

Variabelen t er den effektive marginale skattekiln på konsum. Hvordan størrelsen på denne varierer for ulike skatteyttere kommer vi tilbake til senere, jf. tabell 16. Her ser vi i første omgang på det prinsipielle. I og med at lønnen er konstant står husholdningene overfor en lineær konsummulighetskurve (heltrukket linje i figur 7). Uten skatter er tilpasningen i A. Innføring av beskatning uten tilbakeføring gir tilpasning i B. Men i og med at husholdningene får skatteinntektene tilbake som en lump-sum overføring kan de likevel tilpasse seg på den

opprinnelige konsummulighetskurven. De relative prisene husholdningene står overfor er imidlertid endret slik at endelig tilpasning blir i C. C er kjennetegnet ved at det i dette punktet skjærer en indifferenskurve gjennom konsummulighetskurven med en helning lik $-(1+t)$ i skjæringspunktet. I denne enkle modellen fører altså ikke beskatningen til at husholdningen beveger seg bort fra konsummulighetskurven. Men husholdningen blir utsatt for relative priser på konsum og fritid som gjør at den tilpasser seg på et punkt som ikke er optimalt. Beskatningen fører altså til at husholdningene velger å arbeide noe mindre. Det gir mindre konsum, men mer fritid.

La oss så inkludere hjemmeproduksjon i modellen. Vi antar at husholdningene kan bruke sin egen arbeidskraft til *produksjon* av varer og tjenester på egen hånd. Husholdningen har fortsatt nyttefunksjonen $U_i = u(C_i, F_i)$, men nå forutsetter vi at konsumet C_i fremkommer som et resultat både av en mengde X_i som betegner husholdningenes kjøp av varer og tjenester i markedet og av bruken av egen tid til hjemmeproduksjon H_i . Vi antar at:

$$C_i = f(X_i, H_i). \quad (3)$$

Denne produktfunksjonen er stigende i begge argumenter. For å forenkle analysen forutsetter vi også at den er lineært homogen. Husholdningene har nå tidsbeskrankningen $T = F_i + H_i + L_i$ og budsjettbetingelsen blir da:

$$(1+t)X_i + F_i + H_i = T + g_i^* \quad (4)$$

Vi antar at husholdningen maksimerer nytten gitt budsjettrestriksjonen over. Det gir oss Lagrange-funksjonen:

$$L_i = u(f(X_i, H_i), F_i) - \lambda[(1+t)X_i + F_i + H_i - T - g_i^*]. \quad (5)$$

Førsteordensbetingelsene blir da:

$$u_{C_i} f_{X_i} = \lambda(1+t) \quad (6)$$

$$u_{C_i} f_{H_i} = \lambda \quad (7)$$

$$U_{F_i} = \lambda \quad (8)$$

Ved å eliminere λ får vi:

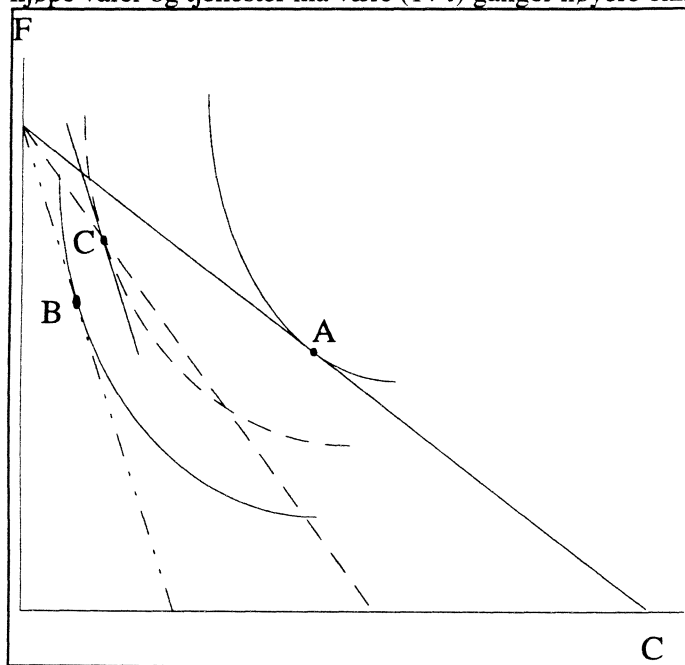
$$U_{C_i} f_{H_i} = U_{F_i} \quad (9)$$

som viser at skattekilene ikke forhindrer konsumenten i å tilpasse seg slik at nyttegevinsten av hjemmearbeid er like stor på marginen som nyttegevinsten av fritid.

Skattekilene kommer inn i valget mellom fritid og arbeid og i valget mellom å kjøpe varer og tjenester eller å produsere de selv. Fra førsteordensbetingelsene får vi:

$$f_X(X_i, H_i) = (1 + t)f_H(X_i, H_i) \quad (10)$$

som viser at skattekilene fører til at husholdningene tilpasser seg slik at grenseproduktiviteten av å kjøpe varer og tjenester må være $(1 + t)$ ganger høyere enn grenseproduktiviteten av hjemmearbeid.

Figur 8

Høyeste marginalsatt på lønn er fortiden 49,5 prosent. Sammen med arbeidsgiveravgift på 14,3 prosent og merverdiavgift på 22 prosent, fører det til at de høytlønnede står overfor en effektiv marginal skattesats (skattekil) på konsum av varer og tjenester på 176,1 prosent, jf. tabell 16. Av (10) fremgår det altså at f.eks. en håndverker må være mer enn 2,76 ganger så effektiv dersom det for en godt betalt person skal lønne seg å kjøper tjenester fra ham. Men dette må ses i en mye større sammenheng enn kjøpte tjenester i hjemmet selv om det er viktig nok. Poenget er at husholdningene

står overfor et bredt spekter av tjenester som de enten kan produsere selv eller kjøpe. Det kan gjelde alt fra å få ulike typer hjelp av betjeningen i selvbetjeningsbutikker og bensinstasjoner til det å kjøpe måltider på restauranter, lunchbarer etc. Slike serviceleverandører kan ha en effektivitet med hensyn på kvalitet og kvantitet som på marginen er opptil 2,76 ganger husholdningenes effektivitet i å produsere disse tjenestene. Likevel er det rasjonelt for husholdningen å utføre tjenestene selv. En rekke velkjente trekk ved samfunnet som hjemmesmurte matpakker, selvbetjening på bensinstasjoner, mangelen på service i butikkene osv. osv. må ses i lys av skattekilene. Det virker sannsynlig at man her får en ineffektiv allokering av ressurser som innebærer et betydelig verferdstap.

Denne modellen er illustrert i figur 8. For å finne husholdningenes konsummulighetskurve maksimeres $C_i = f(X_i, H_i)$ m.h.p. X_i og H_i for gitt fritid $F = F^*$ og dessuten med budsjettbeskrankningen $(1+t)X_i + F_i + H_i = T + g_i^*$. (10) er førsteordensbetingelse også for dette maksimeringsproblemet. Ettersom $f(X_i, H_i)$ er homogen av grad 1 kan (10) skrives som

$$f_X(X_i/H_i, 1) = (1 + t)f_H(X_i/H_i, 1) \quad (10')$$

(10') gir oss X_i/H_i som en funksjon av t og vi kan definere en funksjon $X_i/H_i = k(t)$. Det er mulig å vise at $k'(t) < 0$. La oss nå ta hensyn til at husholdningene er identiske og får skatteinntektene tilbake. Budsjettbetingelsen reduseres da til $X_i + F_i + H_i = T$ som gir oss at $X_i = k(t)(T - F_i - H_i)$. Differensiering

av denne gir oss at $(1+k(t))dX_i = -k(t)dF_i$. Ved å ta hensyn til at husholdningene får skattene tilbake får vi dessuten at $C_i = f(X_i, T - X_i - F_i)$. Differensiering av dette uttrykket sammen med (10') gir:

$$\begin{aligned}
 dC_i &= f_X dX_i - f_H [dX_i + dF_i] \\
 &= [f_X - f_H] dX_i - f_H dF_i \\
 &= [(1+t)f_H - f_H] dX_i - f_H dF_i \\
 &= t f_H dX_i - f_H dF_i \\
 &= -t f_H [k(t)/(1+k(t))] dF_i - f_H dF_i \\
 &= -f_H \left(1 + t \frac{k(t)}{1+k(t)} \right) dF_i
 \end{aligned} \tag{11}$$

Vi har da:

$$\frac{dF_i}{dC_i} = \frac{1}{-f_H(k(t), 1) \left(1 + t \frac{k(t)}{1+k(t)} \right)} \tag{12}$$

Av (12) ser vi at husholdningenes konsummulighetskurve er lineær for en gitt skattesats. Dersom det ikke er skatter, dvs. $t=0$, ser vi at $dF_i/dC_i = -1/f_H$ som er helningen på husholdningenes budsjettlinje om det ikke er skatter. Den heltrukne linjen i figur 8 skal forestille en slik budsjettlinje. Helningen på budsjettlinjen om det er skatter som ikke føres tilbake til husholdningene blir også $-1/f_H(1, 1/k(t))$, men ettersom $f_{HH} < 0$ og $k' < 0$ blir denne brattere. Dersom det er skatter, dvs. $t > 0$, men som i sin helhet føres tilbake til konsumentene blir det en ineffisiens i produksjonen av konsumgoder som gjør at den heltrukne budsjettlinjen blir uoppnåelig og vi får en budsjettlinje mellom de to før nevnte. En slik linje er tegnet streket og gjennom punktet C i figur 8.

Uten skatter vil husholdningene tilpasse seg i A. Dersom man så innfører skatter som ikke føres tilbake får man en forflytning til B. Dersom man antar at skattene føres tilbake til husholdningene som lump-sum overføringer, får man tilpasning i C. Legg merke til at tilpasningen ikke blir på det mest optimale punktet på denne suboptimale konsummulighetskurven.

Denne modellgjennomgangen gir oss en viss innsikt i hvordan beskatningen endrer husholdningenes tilpasning. Ulike husholdninger står imidlertid overfor forskjellige skattesatser avhengig av inntekt og bosted. En del tjenester er dessuten fritatt for moms. Tabell 16 gir derfor en oversikt over hvordan noen ulike skattesatsendringer endrer den totale skattekiln.

Modellen over sier noe om de konkurransevilkårene som privat tjenesteytende virksomhet opererer under i forholdet til husholdningenes hjemmeproduksjon. Analysen er ikke bare relevant for bygg- og anleggsnæringen. Det er en hel rekke tjenestenæringene som rammes av dette. Viktigst er kanskje hotell- og restaurantnæringen. Med lavere skattekiln er det rimelig å anta at husholdningene vil bruke mindre tid på matlaging m.m. De tentative regneeksemplene i presentert i tabell 11 viser at

bare små endringer i husholdningenes tidsbruk på f.eks. dette området kan føre til en svært omfattende ekspansjon av sysselsettingen i relevante bransjer, i denne forbindelsen kafé- og restaurantbransjen. I beregningene i tabell 14 er det ikke lagt inn at husholdningene vil kunne kjøpe flere tjenester i forbindelse med ulike fritidsaktiviteter dersom skattekilene var mindre. I denne forbindelsen kan hotellnæringen være relevant. Man kan også tenke seg at en stor næring som varehandelen ville tilbudt mer omfattende service, kanskje i samarbeid med transportnæringen, dersom skattekilene hadde vært mindre.

Tabell 16: Skatte- og avgiftsatser og effektive marginale skattekilere i 1994 for ulike grupper^a

Inntekt	Topp marginal-skatt	Lav toppskatt	Ingen toppskatt	$a = 0$	$t_m = 0$	$a = t_m = 0$	$a = t_m = 0$ og ingen toppskatt
Moms		22,0	22,0	22,0	0,0	0,0	0,0
Arbeidsgiveravgift	14,3	14,3	14,3	0,0	14,3	0,0	0,0
Toppskatt	13,7	9,5	0,0	13,7	13,7	13,7	0,0
Øverste marginalsatt	49,5	45,3	35,8	49,5	49,5	49,5	35,8
Marginal skattekilere	176,1	154,9	117,2	141,6	126,3	98,0	55,8

a) Skattesatser og skattekilere i prosent.

Tabell 17: Provenytap for staten av å redusere skattekilene^a

Skattesatser	1994	Fjernet øverste trinn av toppskatt	Redusert toppskatt til 4 prosent for alle	Redusert arbeidsgiveravgift
Moms	22,0	22,0	22,0	22,0
Arbeidsgiveravgift	14,3	14,3	14,3	3,8
Toppskatt	13,7	9,5	4,0	9,5
Øverste marginalsatt	49,5	45,3	39,8	45,3
Marginal skattekilere	176,1	154,9	131,6	131,6
Provenytap i milliarder		2,1	5,7	26,2

a) Når det gjelder toppskatten er beregningene gjort med LOTTE. Når det gjelder arbeidsgiveravgiften er beregningene her helt foreløpige og vil bli forbedret. Det er antatt at provenyeffekten er proporsjonal med satsreduksjonen og det er tatt hensyn til at arbeidsgiveravgift som betales av offentlige institusjoner ikke belaster den offentlige budsjettbalansen. Det er forutsatt at skatteendringene ikke endrer husholdningenes tilpasning. Merk at i eksempelet med redusert arbeidsgiveravgift er også øverste sats på toppskatten fjernet.

Dersom man ønsker å redusere den effektive skattesatsen t , kan det gjøres både ved å senke merverdiavgiften, arbeidsgiveravgiften eller en eller flere elementer i den direkte inntektsbeskatningen. Det er i den forbindelsen interessant å merke seg at å senke den direkte inntektsbeskatningen på marginen med ett prosentpoeng, gir en reduksjon i den effektive skattesatsen t på 3 prosent. En reduksjon i arbeidsgiveravgiften eller merverdiavgiften på ett prosentpoeng, gir derimot bare en reduksjon i t på 1,3 prosent. Årsaken til disse forskjellene er at disse skattesatsene har

forskjellig grunnlag. Den marginale direkte inntektsskatten kan man dessuten redusere ved å senke toppskatten . På den måten vil også statens provenytap bli mindre¹⁰.

Dersom man ønsker å redusere skattekilene, kan det skje ved reduksjon i arbeidsgiveravgiften eller ved en reduksjon i toppskatten. Provenytapet vil imidlertid bli svært stort ved en reduksjon av arbeidsgiveravgiften. En mer effektiv måte å redusere skattekilene på i så henseende er å redusere toppskatten. Fjerning av det øverste trinnet i toppskatten, gir et provenytap for staten på omlag 2,1 milliarder kroner. Dersom man i tillegg reduserer det lave trinnet av toppskatten til 4 prosent, gir det et samlet provenytap på 5,7 milliarder. Men da er det ingen som har en skattekilere over 131,6 prosent. Hvis man skal sikre at ingen har en skattekilere over 131,6 prosent ved å redusere arbeidsgiveravgiften, må denne senkes til 3,8 prosent. Samlet provenytap for staten av det blir på omlag 26 milliarder, jf. tabell 17. Redusert toppskatt er altså mindre kostbart for staten enn redusert arbeidsgiveravgift. Men alle får redusert marginalsatt av når man reduserer arbeidsgiveravgiften. Ved redusert toppskatt er det selvsagt bare der det er inntekter over 204.000 som får lavere marginalsatt.

Beregningene referert i tabell 17 tar ikke hensyn til at skattereduksjoner vil påvirke aktørens tilpasning. Det taler for at de overdriver provenyvirkningene.

---

¹⁰ Årsaken til at provenytapet blir lite i forhold til reduksjonen i skattekilene, er *ikke* bare at det er et mindretall som betaler toppskatt. Vel så viktig er det at toppskatten er høy på marginen, men lav i gjennomsnitt. Jf. fotnote 2.

Vedlegg 2. Aggregering av nasjonalregnskapet

Aggregering brukt i denne rapporten	Aggregering brukt i tabellvedlegget	Nasjonalregnskapets sektorkode
Offentlige helsetjenester	Offentlige helsetjenester	21 930+21 935+22 930+22 935
Annen offentlig virksomhet	Offentlig undervisning og forskningsvirksomhet	21 925+22 925
	Forsvar	21 915
	Annen offentlig tjenesteproduksjon	21 145+22 825+21 840+21 845+21 870+21 900+21 910+21 945+21 950+22 825+22 910+22 920+22 945+22 950
Bygge- og anleggsvirksomhet		23 700
Varehandel		23 720
Hotell- og restaurant		23 760
Annen husholdningsrettet tjenesteyting	Privat undervisning og forskningsvirksomhet	23 925
	Private helse- og veterinærtjenester	23 930
	Privat sosialt omsorgs og velferdsarbeid	23 935
	Kulturell tjenesteyting, underholdning og sport	23 950
	Vaskeri- og renserivirksomhet	23 960
	Lønnet husarbeid	23 965
	Div. andre tjenester ^a	23 885+23 890+23 905+23 940+23 945+23 970
Transporttjenester	Transporttjenester	23 800+23 805+23 810+23 815+23 820+23 825+23 845+23 850
	Post og tele	23 855+23 860
	Sjøfart	23 830+23 835+23 840
Bank og forsikring	Bank og forsikring	23 865+23 870+23 874+23 875+23 880
	Forretningsmessig tjenesteyting	23 900
Annen tjenesteyting	Tjenester i tilknytning til oljevirksomheten	23 717+23 824
	Renovasjon og rengjøring	23 920
	Reparasjon av kjøretøyer, husholdningsapparater og varer for personlig bruk	23 955
Vareproduksjon	Vareproduksjon	Omfatter jordbruk, skogbruk, fiske, fangst, industri og energiforsyning ^b

a) Omfatter boligjenester, utleie av andre bygg, utleie av maskiner og utstyr, interesseorganisasjoner, ideologiske og kulturelle organisasjoner og annen personlig tjenesteyting.

b) Energiforsyning inkluderer vannforsyning som vanligvis klassifiseres som en tjeneste.

Vedlegg 3. Disaggregerte tabeller*

Innhold

Tabell A.1	Sysselsatte personer etter næring	39
Tabell A.2	Utførte timeverk etter næring.....	40
Tabell A.3	Bruttoproduksjon i tjenesteytende virksomhet. Millioner 1990-kroner	41
Tabell A.4	Bruttoproduksjon pr. sysselsatt. Målt i 1.000 faste 1990-kroner.....	42
Tabell A.5	Noen kjennetegn ved den tjenesteytende sektoren i 1962 og 1991	43
Tabell A.6	Fordelingen av bedriftene etter antall utførte årsverk i noen private næringer.....	44
Tabell A.7	Utviklingen i privat konsum av varer og tjenester.	45

---

* Dersom ikke annet er angitt, er nasjonalregnskapet kilden for tabellene i vedlegget.

Tabell A.1   Sysselsatte personer etter næring

	1962	Gj.sn. årlig vekst 1962-1987	1987	Gj.sn. årlig vekst 1987-1991	1991	Årlig vekst i perioden 1962-1991	Andel i 1991
Offentlig undervisning og forskningsvirksomhet	50.480	3,9	130.690	0,7	134.330	3,3	8,4
Offentlige helsetjenester	44.070	6,8	230.500	3,2	261.090	6,1	16,4
Forsvar	49.390	0,3	53.500	0,9	55.420	0,4	3,5
Annen offentlig tjenesteproduksjon	57.230	3,1	121.350	2,3	133.130	2,9	8,3
Energiforsyning	13.480	1,7	20.720	-0,3	20.470	1,4	1,3
Bygge- og anleggsvirksomhet (eksl. oljeboring innt. 1982)	125.360	1,3	172.060	-5,7	136.200	0,3	8,5
Varehandel	191.190	1,9	309.380	-2,5	279.430	1,3	17,5
Hotell- og restaurantdrift	32.570	2,3	58.100	-1,1	55.550	1,8	3,5
Transporttjenester	61.630	1,4	87.670	-2,8	78.220	0,8	4,9
Sjøfart	86.740	-3,4	36.070	8,0	49.060	-1,9	3,1
Tjenester i tilknytning til oljevirksomheten	0	-	3.650	3,2	4.140		0,3
Post og tele	26.130	2,8	51.730	0,4	52.570	2,4	3,3
Bank og forsikring	22.680	4,3	65.270	-3,4	56.720	3,1	3,6
Forretningsmessig tjenesteyting	17.520	6,5	85.400	-0,9	82.410	5,3	5,2
Renovasjon og rengjøring	2.990	8,6	23.540	-0,7	22.890	7,0	1,4
Privat undervisning og forskningsvirksomhet	9.310	2,9	18.810	0,6	19.250	2,5	1,2
Private helse- og veterinærtjenester	21.310	2,8	42.360	1,4	44.710	2,5	2,8
Privat sosialt omsorgs og velferdsarbeid	2.040	7,5	12.510	5,0	15.210	6,9	1,0
Kulturell tjenesteyting, underholdning og sport	6.570	3,8	16.710	1,3	17.630	3,3	1,1
Reparasjon av kjøretøyer, husholdningsapparater m.m.	14.000	1,6	20.570	-1,6	19.320	1,1	1,2
Vaskeri- og renserivirksomhet	3.550	0,3	3.840	-1,3	3.640	0,1	0,2
Lønnet husarbeid	34.970	-3,5	14.250	-6,3	11.000	-3,8	0,7
Div. andre tjenester	16.530	4,2	45.900	-0,9	44.230	3,3	2,8
Tjenesteytende virksomhet ialt	889.740	2,4	1.624.580	-0,4	1.596.620	2,0	100,0
Vareproduserende virksomhet	666.880	-1,1	508.670	-3,7	437.280	-1,4	-

Tabell A.2 Utførte timeverk etter næring

	1962	Gj.sn. årlig vekst 1962-1987	1987	Gj.sn. årlig vekst 1987-1991	1991	Årlig vekst i perioden 1962-1991	Andel i 1991
Offentlig undervisning og forskningsvirksomhet	82.459	3,0	171.380	0,5	174.870	2,5	8,2
Offentlige helsetjenester	71.940	5,0	242.295	3,1	273.390	4,6	12,8
Forsvar	103.280	-0,4	93.537	0,6	95.670	-0,3	4,5
Annen offentlig tjenesteproduksjon	95.660	2,2	165.104	2,1	179.740	2,1	8,4
Energiforsyning	24.525	0,9	30.751	-0,8	29.790	0,7	1,4
Bygge- og anleggsvirksomhet (eksl. oljeboring innt. 1982)	248.331	0,4	275.884	-6,0	215.530	-0,5	10,1
Varehandel	355.253	0,7	421.724	-2,8	376.200	0,2	17,5
Hotell- og restaurantdrift	61.237	0,7	72.224	-1,0	69.390	0,4	3,2
Transporttjenester	120.280	0,6	139.299	-3,1	122.980	0,1	5,7
Tjenester i tilknytning til oljevirksomheten	0	-	5.468	6,3	6.980		0,3
Sjøfart	199.682	-4,7	60.026	9,4	85.930	-2,8	4,0
Post og tele	47.892	1,5	69.922	-1,8	65.140	1,0	3,0
Bank og forsikring	37.617	3,7	93.379	-3,3	81.540	2,6	3,8
Forretningsmessig tjenesteyting	30.334	5,8	125.651	-1,0	120.850	4,7	5,6
Renovasjon og rengjøring	4.615	5,9	19.562	-0,3	19.330	4,9	0,9
Privat undervisning og forskningsvirksomhet	14.820	2,1	24.778	0,2	24.950	1,8	1,2
Private helse- og veterinærtjenester	36.728	1,3	51.253	1,2	53.780	1,3	2,5
Privat sosialt omsorgs og velferdsarbeid	3.203	5,7	12.712	5,6	15.800	5,5	0,7
Kulturell tjenesteyting, underholdning og sport	9.394	3,5	22.259	1,6	23.720	3,1	1,1
Reparasjon av kjøretøyer, husholdningsapparater m.m.	26.983	0,7	32.343	-1,3	30.660	0,4	1,4
Vaskeri- og renserivirksomhet	5.905	-1,3	4.311	-0,9	4.160	-1,2	0,2
Lønnet husarbeid	37.422	-4,0	13.553	-4,4	11.300	-3,9	0,5
Div. andre tjenester	26.770	3,6	64.248	-0,7	62.500	2,9	2,9
Tjenesteytende virksomhet ialt	1.644.330	1,2	2.211.663	-0,8	2.144.200	0,9	100,0
Vareproduserende virksomhet	1.361.832	-2,0	825.318	-3,4	717.580	-2,1	-

Tabell A.3   Bruttoproduksjon i tjenesteytende virksomhet. Millioner 1990-kroner

	1962	Gj.sn. årlig vekst 1962-1987	1987	Gj.sn. årlig vekst 1987-1991	1991	Årlig vekst i perioden 1962-1991	Andel i 1991
Offentlig undervisning og forskningsvirksomhet	10.464	4,9	34.872	1,7	37.348	4,3	5,2
Offentlige helsetjenester	7.193	7,5	43.722	3,3	49.847	6,7	6,9
Forsvar	8.849	3,5	21.077	2,5	23.294	3,3	3,2
Annen offentlig tjenesteproduksjon	15.571	4,2	43.332	3,5	49.768	3,9	6,9
Energiforsyning	11.166	5,7	44.455	1,4	47.090	4,9	6,5
Bygge- og anleggsvirksomhet (eksl. oljeboring innt. 1982)	36.079	4,3	102.164	-7,2	75.734	2,5	10,5
Varehandel	42.314	3,9	110.376	-1,6	103.421	3,0	14,3
Hotell- og restaurantdrift	10.486	3,1	22.434	-6,0	17.520	1,7	2,4
Transporttjenester	15.854	3,6	38.845	1,0	40.429	3,2	5,6
Tjenester i tilknytning til oljevirksomheten	0	-	10.718	6,7	13.912		1,9
Sjøfart	35.260	0,7	41.801	7,6	55.985	1,6	7,8
Post og tele	4.454	6,5	21.377	7,3	28.328	6,4	3,9
Bank og forsikring	16.267	4,2	45.474	-2,5	41.155	3,1	5,7
Forretningsmessig tjenesteyting	9.224	5,7	36.858	-1,9	34.090	4,5	4,7
Renovasjon og rengjøring	336	6,1	1.470	1,8	1.578	5,3	0,2
Privat undervisning og forskningsvirksomhet	942	4,4	2.797	2,3	3.064	4,0	0,4
Private helse- og veterinærtjenester	5.722	2,1	9.549	3,3	10.894	2,2	1,5
Privat sosialt omsorgs og velferdsarbeid	741	3,9	1.948	6,3	2.489	4,1	0,3
Kulturell tjenesteyting, underholdning og sport	1.825	5,5	6.992	3,8	8.104	5,1	1,1
Reparasjon av kjøretøyer, husholdningsapparater m.m.	3.053	5,4	11.297	-4,7	9.331	3,8	1,3
Vaskeri- og renserivirksomhet	492	3,2	1.089	-2,0	1.006	2,4	0,1
Lønnet husarbeid	2.899	0,1	3.002	-8,1	2.142	-1,0	0,3
Div. andre tjenester	22.068	4,3	62.765	1,2	65.705	3,7	9,1
Tjenesteytende virksomhet ialt	261.258	4,1	718.412	0,1	722.231	3,4	100,0
Vareproduserende virksomhet	194.894	4,1	537.363	1,0	559.628	3,6	-

Tabell A.4   Bruttoproduksjon pr. sysselsatt. Målt i 1.000 faste 1990-kroner

	1962	Gj.sn. årlig vekst 1962-1987	1987	Gj.sn. årlig vekst 1987-1991	1991	Årlig vekst i perioden 1962-1991
Offentlig undervisning og forskningsvirksomhet	207	1,0	267	1,0	278	1,0
Offentlige helsetjenester	163	0,6	190	0,2	191	0,5
Forsvar	179	3,2	394	1,6	420	2,9
Annen offentlig tjenesteproduksjon	272	1,1	357	1,2	374	1,1
Energiforsyning	828	3,9	2.146	1,8	2.300	3,5
Bygge- og anleggsvirksomhet (eksl. oljeboring innt. 1982)	288	2,9	594	-1,6	556	2,2
Varehandel	221	1,9	357	0,9	370	1,7
Hotell- og restaurantdrift	322	0,7	386	-4,9	315	-0,1
Transporttjenester	257	2,2	443	3,9	517	2,4
Tjenester i tilknytning til oljevirkomheten	0		0		0	
Sjøfart	407	4,3	1.159	-0,4	1.141	3,5
Post og tele	170	3,6	413	6,9	539	3,9
Bank og forsikring	717	-0,1	697	1,0	726	0,0
Forretningsmessig tjenesteyting	526	-0,8	432	-1,1	414	-0,8
Renovasjon og rengjøring	112	-2,3	62	2,5	69	-1,6
Privat undervisning og forskningsvirksomhet	101	1,6	149	1,7	159	1,5
Private helse- og veterinærtjenester	268	-0,7	225	2,0	244	-0,3
Privat sosialt omsorgs og velferdsarbeid	363	-3,3	156	1,2	164	-2,6
Kulturell tjenesteyting, underholdning og sport	278	1,7	418	2,4	460	1,7
Reparasjon av kjøretøyer, husholdningsapparater m.m.	218	3,8	549	-3,2	483	2,7
Vaskeri- og renserivirkomhet	139	2,9	284	-0,7	276	2,3
Lønnet husarbeid	83	3,8	211	-1,9	195	2,9
Div. andre tjenester	1.335	0,1	1.367	2,1	1.486	0,4
Tjenesteytende virksomhet ialt	294	1,7	442	0,6	452	1,5
Vareproduserende virksomhet	292	5,3	1.056	4,9	1.280	5,0

Tabell A.5 Noen kjennetegn ved den tjenesteytende sektoren i 1962 og 1991

	Andelen timeverk utført av kvinner		Gjsn. antall timeverk pr. sysselsatt		Gjsn. antall timeverk pr. kvinne		Andelen syssels. selvstendige		Andelen syssels. kvinner	
	1962	1991	1962	1991	1962	1991	1962	1991	1962	1991
Offentlig undervisning og forskningsvirksomhet	43,7	53,5	1.633	1.302	1.503	1.174	0,0	0,0	47,5	59,3
Offentlige helsetjenester	80,4	83,0	1.632	1.047	1.592	1.007	0,0	0,0	82,5	86,4
Forsvar	6,6	9,6	2.091	1.726	1.806	1.384	0,0	0,0	7,6	11,9
Annen offentlig tjenesteproduksjon	23,7	39,6	1.672	1.351	1.550	1.194	0,0	0,0	25,5	44,8
Energiforsyning	8,6	14,1	1.819	1.455	1.682	1.246	0,0	0,0	9,3	16,5
Bygge- og anleggsvirksomhet (eksl. oljeboring innt. 1982)	1,8	6,7	1.981	1.582	1.460	1.340	18,4	15,3	2,4	7,9
Varehandel	43,0	44,0	1.858	1.346	1.692	1.154	18,8	10,0	47,2	51,3
Hotell- og restaurantdrift	76,9	65,3	1.880	1.249	1.879	1.180	11,7	8,5	76,9	69,1
Transporttjenester	7,6	15,7	1.952	1.572	1.645	1.307	20,7	17,9	9,0	18,9
Tjenester i tilknytning til oljevirksomheten		7,5		1.686		1.538		0,0		8,2
Sjøfart	8,1	12,0	2.302	1.752	2.121	1.493	2,4	1,8	8,8	14,1
Post og tele	39,6	48,6	1.833	1.239	1.718	1.067	0,0	0,0	42,3	56,4
Bank og forsikring	42,4	53,1	1.659	1.438	1.569	1.334	0,8	0,4	44,8	57,2
Forretningsmessig tjenesteyting	21,8	36,2	1.731	1.466	1.375	1.290	31,1	12,4	27,4	41,2
Renovasjon og rengjøring	54,3	52,3	1.543	844	1.449	753	3,7	5,2	57,9	58,7
Privat undervisning og forskningsvirksomhet	42,4	51,7	1.592	1.296	1.443	1.153	8,1	7,8	46,7	58,1
Private helse- og veterinærtjenester	70,5	69,7	1.724	1.203	1.640	1.091	20,1	19,2	74,1	76,9
Privat sosialt omsorgs og velferdsarbeid	91,4	85,9	1.570	1.039	1.549	1.002	0,0	0,0	92,6	89,0
Kulturell tjenesteyting, underholdning og sport	35,8	37,8	1.430	1.345	1.283	1.209	5,8	14,2	39,9	42,0
Reparasjon av kjøretøyer, husholdningsapparater og varer for personlig bruk	5,5	8,6	1.927	1.587	1.607	1.285	25,0	15,0	6,6	10,6
Vaskeri- og renserivirksomhet	63,5	62,8	1.663	1.143	1.576	1.040	14,1	11,0	67,0	69,0
Lønnet husarbeid	99,5	96,4	1.070	1.027	1.070	1.083	0,0	0,0	99,5	91,5
Div. andre tjenester	50,8	51,9	1.619	1.413	1.515	1.313	32,4	25,8	54,3	55,9
Tjenesteytende virksomhet ialt	30,1	42,5	1.848	1.343	1.587	1.132	11,0	6,7	35,0	50,4
Vareproduserende virksomhet	21,8	19,5	2.042	1.641	1.632	1.296	34,8	23,4	27,3	24,7

Tabell A.6 Fordelingen av bedriftene etter antall utførte årsverk i noen private næringer^a

Næring	Totalt antall bedrifter	Andel bedrifter etter antall årsverk 1)						Andel uoppgitte 2)	Antall utførte årsverk ialt	Gjennomsnittlig antall årsverk
		0-1	2-4	5-19	20-99	100+	Ialt			
Kraft- og vannforsyning	1.623	14,8	12,9	38,2	28,1	6,0	100,0	53,0	24.173	14,9
Byggevirksomhet	28.156	66,4	21,6	9,8	2,0	0,2	100,0	9,0	77.975	2,8
Anleggsvirksomhet	7.476	61,7	21,7	12,6	3,2	0,7	100,0	6,9	35.046	4,7
Engros- og agenturhandel	21.893	45,7	28,6	20,3	4,9	0,4	100,0	11,0	105.645	4,8
Detaljhandel	41.931	38,5	42,7	17,5	1,3	0,0	100,0	11,8	119.879	2,9
Hotell- og restaurantdrift	7.959	31,0	37,0	26,1	5,6	0,3	100,0	14,4	40.863	5,1
Restaurant- og kafévirksomhet	5.673	25,2	43,0	27,5	4,1	0,2	100,0	17,9	25.636	4,5
Hotell- og pensjonatvirksomhet	2.286	43,6	23,9	23,3	8,8	0,5	100,0	5,8	15.227	6,7
Transport og lagring	23.445	65,4	24,7	7,7	1,8	0,4	100,0	9,8	76.290	3,3
Landtransport	20.022	70,2	24,1	4,6	1,0	0,2	100,0	8,8	45.116	2,3
Sjøtransport	1.483	42,3	24,0	26,4	5,8	1,6	100,0	18,1	11.096	7,5
Lufttransport	260	12,3	17,8	39,7	19,2	11,0	100,0	43,8	9.088	35,0
Eiendomsdrift og forr.m. tjenesteyting	19.868	58,1	26,0	12,7	2,8	0,4	100,0	10,5	70.435	3,5
Renovasjon og rengjøring	2.081	48,1	28,7	18,1	4,1	0,9	100,0	13,9	10.751	5,2
Personlig tjenesteyting	13.338	57,7	29,6	11,6	1,2	0,0	100,0	9,4	30.642	2,3
- Reparasjon av husholdningsapparater	944	64,8	28,4	6,6	0,2	0,0	100,0	8,6	1.447	1,5
- Reparasjon av motorkjøretøyer	3.280	35,4	36,3	24,8	3,5	0,1	100,0	9,3	13.651	4,2
- Vaskeri- og renserivirksomhet	506	35,0	36,5	22,6	5,6	0,2	100,0	7,5	2.559	5,1
- Frisering, skjønnhetspleie m.m.	5.962	65,1	27,6	7,3	0,1	0,0	100,0	6,3	9.354	1,6
- Fotografvirksomhet	965	65,6	29,4	4,3	0,5	0,2	100,0	13,1	1.638	1,7
- Personlig tjenesteyting ellers	919	66,9	27,3	5,4	0,3	0,1	100,0	17,2	1.407	1,5
Tjenestytende næringer utenom kraftforsyning og anleggsvirksomhet	135.226	50,1	31,6	15,5	2,5	0,2	100,0	10,8	456.190	3,4
Industri	21.324	44,2	21,3	21,1	10,7	2,7	100,0	8,3	278.024	13,0
Alle næringer	235.489	51,5	29,1	15,2	3,5	0,6	100,0	27,7	886.262	3,8

a) Kilde: SSBs bedriftsregister

1) Prosentvis andel av de bedriftene som har oppgitt antall utførte årsverk

2) Prosentvis andel bedrifter i de forskjellige næringer som ikke har oppgitt antall utførte årsverk

Tabell A.7   Utviklingen i privat konsum av varer og tjenester.

	1962	Gj.sn. årlig vekst 1962- 1987	1987	Gj.sn. årlig vekst 1987-1991	1991	Årlig vekst i perioden 1962-1991	Andel i 1991
Restaurant-, kafe, hotell- og pensjonatutgifter	83.453	3,0	175.719	-6,2	135.951	1,6	754,0
Bolig	147.069	4,2	406.559	2,3	444.523	3,8	2465,3
Diverse husholdningstjenester	17.287	1,5	24.916	3,7	28.840	1,7	159,9
Leid hjelp til hjemmet	27.686	0,3	30.168	-6,2	23.379	-0,6	129,7
Helsepleie	52.639	2,5	97.863	8,7	136.701	3,2	758,1
Verkstedreparasjoner	10.587	4,4	30.919	-6,0	24.101	2,8	133,7
Offentlig transporttjenester	70.133	1,2	94.531	-0,4	93.162	1,0	516,7
Port, telefon og telegram	9.224	7,2	52.022	11,1	79.126	7,4	438,8
Kino, teater og andre forestillinger	13.439	1,4	19.124	-0,7	18.572	1,1	103,0
Skolegang	9.895	1,5	14.316	5,9	18.031	2,0	100,0
Hårpleie og skjønnhetspleie	15.654	3,5	37.339	-1,3	35.468	2,8	196,7
Tjenester fra livsforsikring mv.	18.989	3,2	41.427	-2,5	37.434	2,3	207,6
Andre tjenester	37.481	4,8	120.152	4,8	145.055	4,6	804,5
Konsum av tjenester	487.720	3,4	1.138.762	1,7	1.220.343	3,1	6768,0
Konsum i alt	1.517.799	3,4	3.521.212	-1,2	3.359.624	2,7	18632,5
Konsum av varer	1.029.298	3,4	2.379.950	-2,6	2.139.281	2,5	11864,5

Statistisk sentralbyrå

Oslo
Postboks 8131 Dep.
0033 Oslo

Tlf.: 22 86 45 00
Fax: 22 86 49 73

Kongsvinger
Postboks 1260
2201 Kongsvinger

Tlf.: 62 88 50 00
Fax: 62 88 50 30

Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway